

DU SKAL GJØRE VERDEN
TIL ET BEDRE STED MED
TEKSTEN DIN. GJØR DU DET,
OPPNÅR DU EVIG LYKKE.
JEG LOVER.

Lex Østrem | s. 10–21

Truede dyr

Skal forske på troféjakt.

Et eget rom

Til herregården for å skrive.

Jobbreiser

Hvordan fører du arbeidstid?

Nordea

Medlemstilbud på billån fra Nordea

Som medlem av Forskerforbundet får du et av
Norges beste billån, med rente fra 6,35 %

Søk lån til bil, MC og caravan på
nordea.no/billån

150.000 kr o/5 år. Flytende nom 6,35 % / eff. 8,36 %,
egenkapital 78.081 kr, kostnad 31.937 kr totalt 181.937 kr

4 – **Mister sikkerhetsnettet**
Minstelønn for stipendiater må fra nå av bestemmes lokalt.

7 **Doktordilemma**
Hvor lenge kan ph.d.-kandidaten satse på den ambisiøse plan A?

10 **Tekstvettregler**
«Ta alltid motargumenter i betraktning.» Det skriver Eyolf Østrem, som har laget 16 regler for akademisk skriving.

22 **Samtalen: Feltstudier i FN**
Antropolog Edvard Hviding oppdaget at FNs korridorer var like uutgrunnelige som stillehavsøyenes tradisjoner.

32 **Skrivero**
Hvordan får forskere anledning til å skrive? Noen drar til en svensk herregård.

40 **Må tenke nytt om utenriks**
Henrik Thune etterlyser et strategisk rom hvor utenrikspolitikk møter forskning.

48 **Matematikk på film**
Filmen «Good Will Hunting» dyrker myten om geniet. Uheldig, mener matematiker Jo Røislien.

53 **Truede dyr**
Hva forteller troféjakt og dyrehager om forholdet vårt til truede dyrearter? Kriminolog Ragnhild Sollund skal undersøke saken.

68 **Inkvissisjonen**
25 spørsmål skriker etter svar i Forskerforums kviss.

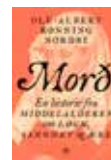
70 **Tilbakeblikk**
Noen fisker er norskere enn andre.

72 **Eksperten svarer**
Hvilke regler gjelder for jobbreiser?

74 **Kronikk**
Ikke selg skinnet før bjørnen er skutt. Det gjelder også forskningsresultater, mener Sverre-Erik Mamelund.

76 **Gjesteskrubenten**
Få arbeidsgivere søker etter antropologer, skriver Lorenz Khazaleh.

60 **Ole-Albert Rønning Nordby**
Mord. En historie fra middelalderen om løgn, sannhet og ære

62 **Lars Fr. H. Svendsen**
Trump og filosofene. Hvordan et studium av historiens minst filosofiske mann kan lære deg forbløffende mye om filosofi

64 **Hans Petter Graver**
Kampen om rettsstaten

65 **Borthne, Dahlgren og Wergeland**
Hvorfor ble det sånn? En bok om norsk arkitektur og byutvikling

66 **Tom Karp**
Den sterkeste rett. Ledere i en hard verden

FORSKERFORUM

F

Ansvarlig redaktør:

Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no

Redaksjonssekretær:

Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no

Journalister:

Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no

Ida Eritslund, ida.eritslund@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no

Utgiver:

Forskerforbundet, Postboks 1025
Sentrum, 0104 Oslo. 21 02 34 00

Kontakt redaksjonen:

redaksjonen@forskerforum.no

Annonser: Salgsfabrikken v/Wenche Huser Sund,

annonser@forskerforum.no. 906 16 307

Design: Dimitri Solvang-Kayambakis

Trykk: Ålgård Offset. Opplag: 21 295

Issn: 0800 -1715

Forskerforum arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som mener seg rammet av urettmessig publisering, oppfordres til å ta kontakt med redaktøren. Pressens Faglige Utvalg (PFU) er et klageorgan oppnevnt av Norsk Presseforbund som behandler klager mot mediene i presseetiske spørsmål opp mot Vær Varsom-plakaten. Norsk Presseforbund: pfu@presse.no. Forskerforum er medlem av Fagpressen.

Kjetil A. Brottveit
Redaktør i Forskerforum

Norsken, svensken og dansen

Og finnen og islendingen.
Vi høyrer saman på Færøyane.

Eg spring etter sauene og lammet, men dei spring fortare. No må de stille dykk her, slik at de vert skarpe mot himmelen og den hemningslaust fotogene klippa i bakgrunnen. Kan de ikkje stå i ro?

Det er sommar og fyrste gong Færøyane er vertskap for nordisk møte, ein årleg treffstad for Forskerforbundet og systerorganisasjonane i nabolanda. Det er ein tiltalende institusjon, der nærskyldige land kan oppdatere kvarandre, få inspirasjon, eller åtvaringar om trugsmål frå politikarar eller straumdrag i samfunnet.

Eit døme frå tidleg 2000-tal viser kva det nordiske samarbeidet har hatt å seie politisk. Styringsstrukturen vart endra ved universiteta i Danmark: Styra skulle ha eksterne styrefleirtal. Dette hende så fort at den førande fagforeininga i sektoren – Dansk Magisterforening – knapt rakk å mobilisere. Men dei varsla nordiske naboar. Då forskingsminister Kristin

Clemet kom med eit liknande framlegg i Noreg, ytte Forskerforbundet og andre fagforeiningar massiv og effektiv motstand mot den bedriftsliknande modellen «særlovsselskap». Framlegget vart stoppa.

Med desse nasjonane samla er det ein liten, men truleg nødvendig, fallitt at nordisk er gitt opp som møtespråk. Men på engelsk høyrer vi om alt som bind oss saman. I år står akademisk fridom og lønsvilkår på programmet. Og korleis står det til med balansen mellom arbeid og fritid?

Frå Island høyrer vi om press frå kryssande forventningar om eksellent forskning, kvalitet på undervisinga, søking om midlar, engasjement i samfunnet. Administrasjon og å handtere ulike digitale system tek mykje av tida, og undervising og forskning kjennast ikkje lengre som kjerneoppgåvene.

Danskane fortel om ei spørjeundersøking frå Københavns universitet. 70 prosent oppgav at dei opplever stress «som gjer meg ukomfortabel». Ph.d.ar og mellombels tilsette er mest belasta. Dei siste to-tre åra har auken i stressrelatert sjukefråvêr auka mykje, og det mest uroande: Mange kjem aldri tilbake til jobben sin.

Svenskane rapporterer om meir mikrostyring av arbeidstida til forskarar. Fleksibiliteten som bidrog til å gjere desse jobbane attraktive, er redusert. Samtidig er mykje av arbeidstida ubetalt, til dømes overtid ved å vere opposent.

Finnane seier at utrygge karrierar, mellombelse kontraktar, for lite tid til forskning, press om å skaffe midlar er element som fører til stress. Ifølgje ei undersøking er dei som forskar meir nøgde enn dei som underviser. Dei sistnemnde arbeider mest ekstra og ubetalt.

Tendensane liknar, og trass at dei er traurige, gjev det eit slags løft å dele dei over nordiske grenser.

*«Svenskane rapporterer om
meir mikrostyring av
arbeidstida til forskarar.»*

Men det er då færøyingane fortel om livet i ein *mikrostat* at eg hamnar lengst framme på stolen. Færøyane har om lag 55 000 innbyggjarar. Eg lærer at ein mikrostat er kjenneteikna av å vere liten (skulle berre mangle), distinkt, homogen og sjølvforsynt. Færøyane har eit ungt universitet, som dels har sprunge ut av lærar- og sjukepleiarutdanningar. Universitetet har om lag hundre tilsette og tusen studentar.

Korleis er det å vere forskar i ein mikrostat? Jo, mange er den einaste eksperten på eit felt, og har ikkje nokon dei kan spørje om råd. Med såpass få stolar med stor avstand, er det mange fagområde som fell mellom stolane. Folk har så mange roller og er samantvovne på så mange måtar – som naboar, kollegaer, lagkameratar, medlemmer i same styre eller kyrkjesamfunn. Alle rollene og samanbindingane kan til dømes føre til at det er kort veg til kjeft dersom du er økonom og legg deg ut med næringslivet. Færøyane er svært avhengige av fiskeeksport, og fordelinga av naturressursane er omstridd. Du må vere budd på å ta på deg den profesjonelle hatten kva tid som helst, for på fotballkamp kan du møte nokon du har intervjuet. På bar om natta kan du treffe ein student som vil snakke om ei oppgåve. Vi høyrer om sterke slektskaps- og fellesskapsband. Det er for tida 49 langtidsledige på Færøyane. Då vil du ikkje vere ein av dei.

Ein kveld får vi konsert av Eyðun Nolsøe, ein av dei mest kjende visesongarane herifrå, som syng eigne songar på færøysk. Det meste er uforståeleg for meg, før ei glasklår setning kan stikke seg ut. Vertskapet har gjort sitt for å bygge nordisk fellesskap: Ein del av oppdraget er at han framfører

Det skal godt gjerast å få dei sakeslausedyra til å symbolisere noko om forskingspolitikk. Men dei var der.

songar av Mikael Wiehe, Kim Larsen og Lillebjørn Nilsen.

Det er tett program, men noko villskap i natur og hav vil eg få med meg. Eg rushar av garde i ein drosje for å gå over heia tilbake til Torshavn. I iveren etter eit godt bilete, jagar eg etter denne sauen med lam. Dei glepp unna, og eg tenkjer: Neste gong. Neste gong skal eg kome heilt nær. **F**

Karl Henrik Storhaug Reinås i Stipendiatororganisasjonene i Norge er urolig for at stipendiatene kan bli tapere i lønnskampen.

FOTO: SHANE COLVIN / UIO

– STIPENDIATER MISTER SIKKERHETSNETT

Den nye tariffavtalen i staten har ikke minstelønn for stipendiatene. Stipendiatororganisasjonene i Norge frykter for utfallet.

Av Asle Olav Rønning

De lokale lønnsforhandlingene i staten er i gang, og skal være i mål innen utgangen av oktober. For første gang på ti år er det én felles hovedtariffavtale for alle, uavhengig av hvilken fagforening du er medlem av. I tillegg skal hele årets lønnstillegg fordeles gjennom lokale forhandlinger.

Den nye enigheten mellom Unio, Akademikerne, YS, LO og staten kan få konsekvenser for en stor gruppe ansatte, nemlig stipendiatene.

Fram til nå har de vært sikret en minimumslønn, som ved siste justering var på 550 800 kroner i året. Den bestemmelsen er nå borte. Stipendiatorganisasjonene i Norge (SiN) frykter for utfallet.

– Vår erfaring er at det skal ekstremt mye til for at stipendiatene når opp i konkurransen om lønnspotten med mer erfarne og etablerte forskere. Å få alt inn i lokale forhandlinger er derfor risikabelt. Når man i tillegg ikke har minstelønn, er det ikke lenger noe sikkerhetsnett, advarer Karl Henrik Storhaug Reinås, leder i SiN.

SiN er en frittstående organisasjon for stipendiatene, postdoktorer og andre midlertidig ansatte i vitenskapelige stillinger.

Fire år med stillingskrig

Det har lenge vært dragkamp om hovedtariffavtalene i staten. For fire år siden brøt Unio ut av samarbeidet med LO og YS. De gikk i stedet i kompaniskap med Akademikerne, som hadde hatt en egen avtale med staten siden 2016.

For to år siden endte det med streik da staten prøvde å presse Unio og Akademikerne tilbake i folden.

Et foreløpig punktum på striden kom under lønnsoppgjøret i år. På overtid i meklingen valgte først YS og deretter LO å gi opp egen avtale og gikk i stedet inn på samme avtale som Unio og Akademikerne.

Fram til årets oppgjør hadde de to avtalene blitt gradvis likere. En forskjell som gjensto, var imidlertid at YS og LO hadde minstelønnsavtaler for alle stillingstyper i sin avtale. Unio og Akademikerne hadde minstelønnsavtaler for et fåtall stillinger, inkludert stipendiatene.

Begge deler forsvant med enigheten om den nye felles avtalen. Det betyr at universiteter og statlige høyskoler ikke lenger har noen sentrale føringer for hvor lønnsnivået skal ligge når nye stipendiatene ansettes.

– Stipendiatene ender ofte opp med å få lite eller ingenting.

KARL HENRIK STORHAUG REINÅS,
LEDER I SiN

– Lite salgbare i markedet

Reinås i SiN sier at et argument for å ta bort en sentralt fastsatt minstelønn for stipendiatene er at lønnsdannelsen for denne gruppa da blir mer i tråd med hvordan resten av arbeidslivet er organisert. Samtidig mener han at kombinasjonen av bortfall av minstelønn og at alt av lønnsøkning skal fordeles lokalt, kan være uheldig.

– Vi er bekymret for at det blir mer konkurranse om midlene når alt skal inn i lokale forhandlinger. Fagforeningene gjør ofte en god jobb, men vi ser at det blir mer innslag av markedstenkning. Det er svært sjelden at våre grupper blir prioritert i de lokale forhandlingene. Stipendiatene ender ofte opp med å få lite eller ingenting. De er lite salgbare i markedet, sier han.

Universitetene og høyskolene har i takt med strammere budsjetter redusert antall nye stipendiatene kraftig. Reinås frykter at neste skritt kan være kutt i lønnsnivået for å spare enda mer.

Uroen dreier seg først og fremst om lønnsnivået for stipendiatene, ikke den årlige lønnsveksten. Årsaken er at ett element fra de gamle avtalene beholdes. Stipendiatene er fortsatt sikret minst 3 prosent årlig lønnsvekst i stipendiatperioden.

Kan sette lokal minstelønn

Universiteter og høyskoler kan selv bestemme hva som er riktig lønnsnivå for ulike grupper av

– Vi har i en årrekke kjempet for å heve lønnen til stipendiatene.

STEINAR SÆTHER, LEDER I FORSKERFORBUNDET

ansatte. Universitetet i Bergen har lenge hatt egne minste begynnerlønner for alle stillingstyper. De settes i samarbeid med fagforeningene.

Det betyr at ingen stipendiater i år skal ansettes på en årslønn lavere enn 568 700 kroner i året. Forskerforum skrev om dette i nummer 2/26.

Noen få andre universiteter og høyskoler har lignende praksis, men det store flertallet har ikke det.

En del stipendiater har i dag en årslønn som ligger akkurat på den sentralt fastsatte minstelønnen. Forskerforum har fått innsyn i lønnsopplysninger fra Universitetet i Oslo (UiO). Av om lag 1100 stipendiater har vel 10 prosent en årslønn lik minstelønnen på 550 800 kroner.

Det kan tyde på at dagens minstelønnssetter har betydning, i hvert fall ved UiO. Samtidig er det stor spredning i lønnsnivået, og mange tjener betydelig mer.

LO-forbundet NTL har lenge frontet lønn for stipendiater som en viktig sak. Leder i NTL, Kjersti Barsok, skriver i en sms at NTL ønsket å videreføre de sentrale minstelønnssettsene, men at de ikke fikk gehør for det. Hun mener de har hatt en viktig funksjon.

«Mange fagforeninger har ikke prioritert stipendiater i lokale forhandlinger, og de har blitt ivaretatt gjennom jevnlig sentrale løft», skriver hun.

– Virker mot sin hensikt

Steinar Sæther, leder i Forskerforbundet og forhandlingsleder for Unio stat, forsvaret at den sentralt fastsatte minstelønnen nå tas bort. Han sier at forbundet har en klar målsetting om å øke lønnen for stipendiatene, men mener at andre virkemidler vil være bedre.

– Målet vårt ligger fast. Vi har i en årrekke kjempet for å heve lønnen til stipendiatene. Det er viktigere enn noensinne. Vi ser nå at rekrutteringen av stipendiater svikter i sentrale fag, sier han.

Sæther sier at problemet med minstelønnssetter er at de må justeres oppover hvert år for å være effektive.

– Det vi har erfart, er at det er veldig vanskelig å få de andre partene med på å regulere sentralt fastsatte minstelønnssetter. Vi opplever at de virker mot sin hensikt og bidrar til å trekke lønningene nedover heller enn å fungere som et gult, sier han.

Sæther sier at Forskerforbundet ikke har noe prinsipielt imot minstelønnssetter i hovedtariffavtalen, men at det nå skal settes på lokale avtaler i stedet.

– Spørsmålet er hvilken strategi som er best for å heve lønnen til stipendiatene. Vi vil nå heller bruke energi på å fastsette minstelønnssetter lokalt, sier han.

– Vil du være skuffet om dere ikke får på plass flere slike avtaler i løpet av det kommende året?

– Ja.

I likhet med Forskerforbundet mener også statens personaldirektør Bente Johanne Kraugerud at det er best at eventuelle minstelønnssetter bestemmes lokalt. Hun viser til at alle statlige virksomheter har en egen lønnspolitikk som arbeidsgiveren og fagforeningene har utarbeidet sammen.

«Dersom de lokale partene mener at det er behov for minstelønnsbestemmelser for bestemte stillinger, mener vi det bør vurderes og eventuelt etableres lokalt», skriver hun i en e-post til Forskerforum. **F**

Stipendiat Maja Buchholz (t.v.) jobber med et ambisiøst prosjekt. Veileder Viola Lobert forbereder allerede en tryggere rute.

BANEKRYTTE FORSKNING MED RESERVEPLAN

Viola Lobert har et dilemma: Hvor lenge kan hun la stipendiat Maja Buchholz bære risikoen med et ambisiøst forskningsprosjekt?

Av Julia Loge (tekst og foto)

Maja Buchholz håndterer bioingeniør-laboratoriet på Oslomet med erfarne bevegelser. Stamcellene hun jobber med, bor i et varmeskap. I et kjøleskap på motsatt side av rommet har hun miksturen med næring som skal få cellene til å utvikle seg i riktig retning. Annenhver dag varmer hun litt næring og mater cellene.

Målet er at de skal utvikle seg til de ulike cellene i en testikkel i et foster. Hvis hun lykkes, kan modellen gjøre det mulig å undersøke hvordan testikkelkreft oppstår allerede i fosterlivet.

– Jeg gir det 18 måneder. Hvis vi ikke har framgang da, må du dele tiden din og jobbe på andre prosjekter, sier Viola Lobert til Buchholz.

– Da har jeg fortsatt 12 måneder på meg, svarer Buchholz, optimistisk.

– Nå går ting veldig sakte, men jeg håper at jeg neste år får gjort mer i løpet av en måned enn akkurat nå.

Buchholz har ikke hele doktorgradsperioden på seg til å få forsøket til å virke. Snart må hun og veileder Viola Lobert ta en avgjørelse: Skal hun fortsette å satse, eller skal hun legge det mest ambisiøse prosjektet til side for å sikre en publisert artikkel?

Frist om 18 måneder

Hvis Maja lykkes, tar forskningen på testikkelkreft et sprang framover, for det er sannsynlig at noe i miljøet påvirker de kommende kjønnscellene allerede i fosterlivet, slik at de på et tidspunkt begynner å danne kreftceller. Målet er å få stamcellene til å utvikle seg til en 3D-modell av fosterets testikkel.

– Hvis vi lykkes, kan vi utsette modellen for hormonforstyrrende kjemikalier, for i dag kan ikke dette undersøkes på en måte som er direkte relevant for mennesker, sier Buchholz.

Nå må testikkelkreft studeres enten i vevsprøver fra kreftpasienter eller mus eller i celler dyrket som en flate.

– Det gir informasjon som i større grad gjenspeiler det som faktisk skjer i kroppen. Mange legemiddelselskaper bruker celler som dyrkes som en flate. Men det representerer ikke et menneske, et vev eller et organ. Vi er tredimensjonale, forklarer Lobert.

Det er et ambisiøst prosjekt for en doktorgrad, men så ambisiøs må man nesten være for å få finansiering.

Sårbare celler

Hittil har det gått sånn passe. Å dyrke testikkelceller i 3D fra stamceller er nyvinnende, og selv om Buchholz har besøkt et laboratorium i Australia

for å lære teknikken de bruker, er den langt fra perfektjonert, og er sårbar for små forandringer.

– Vi har allerede lagt merke til at det er forskjell på om man bruker glass eller plast som underlag for dyrkingen, og det ser ut til å endre alt. Det er altså svært mange faktorer som spiller inn og gjør det mer utfordrende å gjenta noe som har blitt gjort på den andre siden av kloden, sier Lobert.

Enn så lenge stresser dette Lobert mer enn det stresser Buchholz.

– Det er helt normalt å måtte gjenta ting og at ikke alt går som planlagt, sier Buchholz.

Alltid en plan B

Muligheten til å jobbe med tredimensjonale modeller er Buchholz' drivkraft, men Lobert må veie risikoen ved å la stipendiaten jobbe i forskningsfronten mot ansvaret for at doktorgraden kommer i havn i tide. Derfor har hun allerede begynt å tegne opp retrettveiene. De kan gi opp de sensitive stamcellene og jobbe med allerede etablerte kreftceller. Da kan de fortsatt jobbe med å lage tredimensjonale modell-organer og testikkelkreft, men de går glipp av muligheten til å se på miljøpåvirkning i fosterlivet.

– Det er ikke like relevant, men man kan bruke den modellen som en reserveløsning.

Når de nye masterstudentene kommer, skal Buchholz hjelpe til med å veilede de som jobber med tarmkreft. Teknikken der er mye mer etablert, og det minsker risikoen for at prosjektet rett og slett ikke virker.

– Det føles også mye tryggere. Men ja, det ville virkelig ha endret avhandlingen.

Da risikerer de at arbeidet hun hittil har gjort, blir liggende som et manuskript som noen andre må plukke opp.

Ulike krav til avhandlinger

Buchholz' doktorgrad skal gjennomføres på tre år. Ved Oslomet er kravet til en artikkelbasert avhandling at én artikkel skal være publisert og de øvrige sendt inn for å kunne levere avhandlingen. Derfor er ikke 18 måneder en vilkårlig frist.

– Tre år er veldig kort tid, for noen ganger kan fagfellevurderingen ta opptil ett år før artikkelen

– Det er helt normalt å måtte gjenta ting og at ikke alt går som planlagt.

MAJA BUCHHOLZ, PH.D.-STIPENDIAT

→
Stamceller kan utvikle seg til alt mulig, og det er næringen Maja Buchholz gir dem, som dytter dem i riktig retning.

endelig blir godkjent. Det betyr at du må være klar til å sende inn noe etter to år, sier Lobert.

Store forskningslaboratorier kan ta kostnaden ved å la stipendiatene jobbe ut over stipendperioden, men det er ikke aktuelt for Loberts forskningsgruppe med én stipendiat, én emeriti og to førsteamanuenser.

Et annet alternativ er å skrive en monografi, slik normen er i Storbritannia, og så lage én god artikkel. Lobert ser fordelene:

- Man kan bruke alle de tre årene på forskningsarbeidet og satse fullt på det ambisiøse prosjektet uten å gå for reserveløsningen, og slippe å bekymre seg for publisering, sier hun.

Men hun ser også ulempene: Det krever brofinansiering til å beholde stipendiaten etter disputas, og stipendiaten får verken øvelse i å skrive artikler eller fortrinnet med å gå videre fra doktorgraden med flere artikler på CV-en.

- Men hvorfor må den være publisert? Det kan ta lang tid, og det er utenfor vår kontroll.

Innholdskravene til en avhandling defineres av fakultetene, og derfor kan det være forskjeller

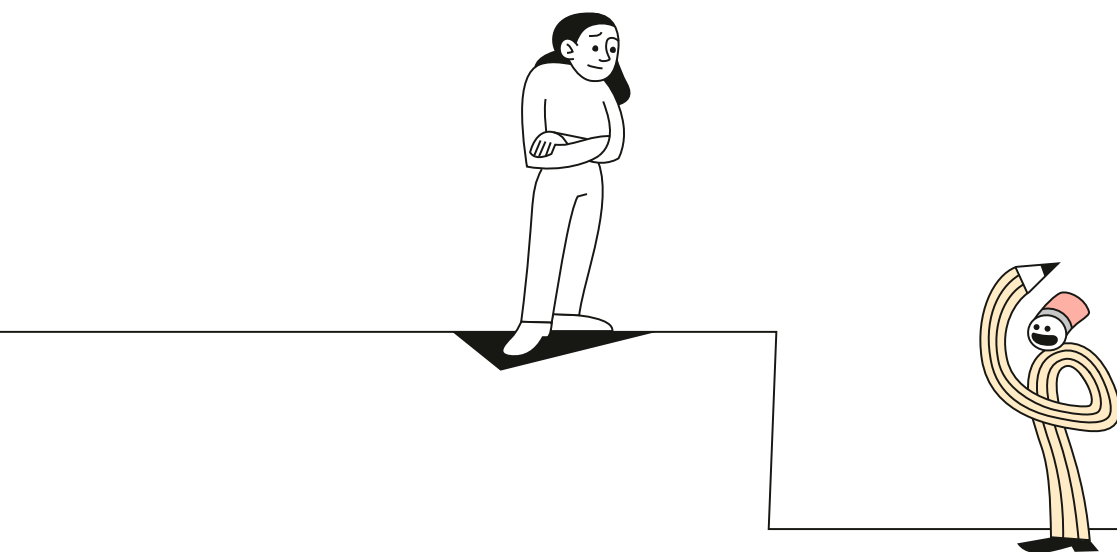
også innad på ett og samme universitet. Fakultetene på Oslomet som krever én publisering og to artikler som er sendt inn og tatt til vurdering, er blant de som stiller størst krav. Noen krever bare at alle tre artiklene skal være «på nivå med første gangsinnssending av manuskript». UiBs medisinske fakultet krever artikler eller manuskripter som er publisert eller planlagt publisert. Kravet om tre artikler kan reduseres hvis det ligger uvanlig stor arbeidsinnsats bak én artikkel eller artikkelen er av høy kvalitet.

På vei

I mikroskopet kan Maja Buchholz allerede vise at noe er i ferd med å skje, en celledifferensiering. Stamcellene er på vei til å utvikle seg til én av celletypene i testikkelen.

Det er et steg framover, men de har ennå ikke den tredimensjonale modellen de trenger. Først hvis den virker, kan de begynne å undersøke hvordan hormonforstyrrende kjemikalier påvirker fostercellene.

Foreløpig fortsetter Buchholz på den mest ambisiøse ruten. Hun har tolv måneder på seg. **F**

HVA ER EGENTLIG EN GOD AKADEMISK TEKST? OG HVA GJØR MAN, HELT KONKRET, NÅR MAN SKAL SKRIVE EN SÅNN?

EYOLF ØSTREM IFØLGE SEG SELV:

Tidligere musikkforsker fra universitetene i Uppsala og København, nå landets mest feilkvalifiserte barnehagelærer. Har utgitt bøker om den liturgiske musikken til Olav den Hellige, musikkbruken ved italienske ungdomsbroderskaper i overgangen mellom renessanse og barokk, om kunstbegrepet og dets eventuelle røtter i liturgisk tenkning, og om Bob Dylan som musiker.

ILLUSTRASJONER: MATHILDE LIDVANG/MELKEVEIEN DESIGNKONTOR

LEX ØSTREM

En SKRIVE-
VEILEDNING

Av EYOLF ØSTREM

LEX ØSTREM ER SKREVET FOR Å
RÅDE BOT PÅ DEN FORVIRRING
MANGE OPPGAVESKRIBENTER
SYNES Å LEVE I HENHOLD TIL HVA
DET EGENTLIG VIL SI Å SKRIVE EN
AKADEMISK TEKST – OG HVA MAN
HELT KONKRET BØR GJØRE ELLER
IKKE GJØRE UNDER ARBEIDET.

Lex Østrem har to formål. Det ene er å gi en kortfattet fremstilling for oppgaveskrivende studenter om hva det egentlig er man gjør når man setter seg ned for å skrive en akademisk tekst. Det handler om sjangerkriterier og om de grunnleggende spørsmålene som gjelder forholdet mellom materiale, argumentasjon, teori, metode, formidling, samfunnsoppdrag og mandat.

Det andre er å gi konkrete råd for hele skriveprosessen, fra det store, overveldende spørsmålet om hvordan man kommer frem til en god og brukbar spørsmålsstilling, til hvilke ord man bør være forsiktig med.

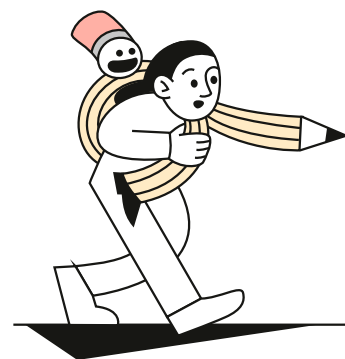
Teksten er blitt til litt etter litt i forbindelse med veiledning av studenter i musikkvitenskap og teologi i Uppsala og København. Teksten har kanskje derfor en slagside mot spørsmål som er mest relevante i humanistiske disipliner, men jeg vil hevde at både de overgripende prinsippene og ikke minst de mer konkrete rådene er relevante uansett hvilken fagtradisjon man tilhører. Den leseren jeg umiddelbart har hatt i tankene, er altså en student i humaniora som skriver bachelor- eller masteroppgave. Men gjennom mitt arbeid som redaktør i serien *Ritus et artes* hos forlaget Brepols og som språkvasker av doktoravhandlinger (hvor jeg i mange tilfeller har gjort den jobben veilederen skulle ha gjort), har jeg innsett at de problemene *Lex Østrem* søker å avhjelpe, sannelig finnes også blant etablerte forskere. Jeg betrakter derfor teksten som en veiledning for *alle* akademikere, uansett nivå og fagområde.

Det er dessuten en veiledning jeg ikke har funnet andre steder. Det finnes rikelig med tekster om valg av metode for statistikkbehandling og andre trivielle oppgaver, men det er faktisk langt mellom de tekstene som prøver å formulere noen av de selvfølghetene som gjerne blir glemt: «Formålet med teksten din er å fremsette en påstand og prøve den.» «Alt i teksten skal være underbygd, enten med egen argumentasjon eller med henvisning til andres argumenter.» «En argumentasjon skal være eksplisitt i alle ledd, ellers blir du journalist, eller upresis, eller begge deler.» I stedet kommer gjerne andre «selvfølgheter», som fremstår som uangripelige, men som godt kan trekkes i tvil fordi de ikke tilhører den akademiske virksomhetens kjerne, men snarere en bestemt etablert praksis eller stivnede konvensjoner, for eksempel at du *skal* ha et teori- og metodekapittel der du redegjør for hvilken metode og teori du har brukt.

Teksten kan kanskje leses som uttrykk for en viss mangel på respekt for disse konvensjonene. Det er kun delvis riktig. Jeg har dyp respekt for akademiske konvensjoner; de har utviklet seg langsomt, over tid, og er i prinsippet et destillat av generasjoners erfaringer og innsikter. Men det finnes en tendens til å behandle dem som en halv-religiøs dogmatikk hvor – som i religiøse tekster flest – svarene allerede er gitt, og ikke som en samling av innsikter man kan dra nytte av i sin egen tenkning. På et felt hvor den kritiske tenkningen er herre, har dogmatikk ingen rettmessig plass – derav eimen av respektløshet. I de mer overgripende paragrafene er det *resultatet* som er det viktige. Når vi gjør oss tanker om det akademiske arbeidet i stort, er det fordi det forhåpentligvis gjør at våre artikler eller oppgaver blir bedre. Men i de mer skrivepraksisorienterte paragra-

fene er det nettopp *skrivepraksisen* jeg forholder meg til – den enkelte akademikers arbeid med språket og tanken – og ikke nødvendigvis resultatet av denne prosessen.

Dette er en distinksjon som blir spesielt relevant å gjøre i forbindelse med kunstig intelligens i akademisk arbeid. Jeg tar ikke stilling til bruk av KI i oppgaveskriving utover at det selvfølgelig er juks og ikke har noe der å gjøre. Jeg betrakter akademisk skriving som en ferdighet man tilegner seg fordi man har glede av det, og fordi man i hvert fall forestiller seg at samfunnet har nytte av det. Man skriver ikke først og fremst for at noen der ute skal få lese en mest mulig formfullendt fremstilling av et gitt emne. Jeg tviler ikke på at det i en umiddelbar fremtid er KI som produserer de beste tekstene både språklig og innholdsmessig, på samme måte som Magnus Carlsen er sjanseløs mot en vanlig mobiltelefon. Men det er til syvende og sist ikke poenget. Carlsen elsker å spille sjakk, og på samme måte går jeg ut fra at en akademiker elsker å komme frem til et tydelig, presist og velformet språklig uttrykk for en tanke det har vært verd å kjempe med.

LEX ØSTREM

- §1 TEKSTEN DIN SKAL VÆRE EN SAMMENHENGENDE OG HELHETLIG FREMSTILLING AV ET EMNE.
- §2 ALT DU SKRIVER, SKAL UNDERBYGGES, AV DIN EGEN ARGUMENTASJON ELLER AV ANDRES.
- §3 DIN OPPGAVE ER Å OVERBEVISE MEG.
- §4 START MED MAGEFØLELSEN. VÆR DERETTER SYSTEMATISK.
- §5 BEHOLD STOLTHETEN OVER EGEN ORIGINALITET.
- §6 KILL YOUR DARLINGS.
- §7 SPØR ALLTID HVORFOR.
- §8 OPPGI ALLTID KILDER.
- §9 TA ALLTID MOTARGUMENTER I BETRAKTNING.
- §10 SKRIV IKKE ALT DU VET.
- §11 BRUK IKKE «HERMETEGN» I UTIDE.
- §12 SKRIV ALDRI «INTERESSANT» UTEN Å FORTSETTE MED «FORDI».
- §13 GJØR DET KLART HVA ORD SOM «DET», «DETTE» OG «DEN» VISER TILBAKE TIL.
- §14 GÅ STRAKS I GANG MED Å SKRIVE – OG Å KRITISERE DET DU HAR SKREVET.
- §15 DU ER UNIK! SKRIV MED DET SOM UTGANGSPUNKT.
- §16 DU SKAL GJØRE VERDEN TIL ET BEDRE STED MED TEKSTEN DIN.

§1

TEKSTEN DIN SKAL VÆRE EN SAMMENHENGENDE OG HELHETLIG FREMSTILLING AV ET EMNE.

Alt du skriver, skal ha en funksjon i fremstillingen som helhet. Bare det som hører til fremstillingen, hører med i teksten. En akademisk artikkel eller oppgave skal ikke være et fritt fabulerende essay, men en sammenhengende fremstilling, dvs. at alt i teksten skal henge sammen og bidra til poenget du vil ha frem. Fremstillingen skal være akkurat så omfattende som argumentasjonen krever – verken mer eller mindre.

§2

ALT DU SKRIVER, SKAL UNDERBYGGES, AV DIN EGEN ARGUMENTASJON ELLER AV ANDRES.

En akademisk tekst lever ikke i et vakuum, den forholder seg til en forutgående og fortløpende kjede av argumenter og argumentasjonsteknikker.

Sentralt blant disse teknikkene står syllogismen, som i en eller annen form ligger til grunn for all akademisk argumentasjon: En generell lovmessighet («alle», «alltid», f.eks. «Alle mennesker er dødelige»), en kategorisering som gjør at den generelle loven gjelder akkurat her («Sokrates er et menneske»), og en konklusjon. Hvis vi har foran oss et bestemt objekt og vi vet at alle objekter av denne typen har visse egenskaper, kan vi konkludere med at det også må gjelde for dette objektet: «Sokrates er dødelig».

Så enkelt er det imidlertid ikke. Hvordan vet vi for eksempel at objektet faktisk er av den typen vi tror det er? Hvordan kan vi være sikre på at alle objekter av denne typen har disse egenskapene? Vi prøver med noen eksempler:

1. Alle steiner er harde. Dette objektet er en stein. Altså er dette objektet hardt.
2. Det gjør alltid vondt å få et hardt objekt i hodet. Dette er en stein, altså et hardt objekt. Altså gjør det vondt å få den i hodet.
3. Alle verk av verdens beste komponist er gode. Beethoven er verdens beste komponist. Altså er alle Beethovens verk gode.

De tre eksemplene representerer noen av de vanligste feilene man i praksis kommer til å begå. Alle syllogismene er korrekte, men de er også upresise. Hva betyr «hard»? Det finnes steinarter som ikke er spesielt harde. Så den første konklusjonen er kanskje ikke gyldig rent logisk, selv om den er lett å akseptere – får man en stein i hodet, føles det ganske hardt.

Det finnes også steiner som er så små at det knapt gjør vondt å få dem i hodet uansett hvor harde de er. Så selv om den andre konklusjonen kan virke selvfølgelig – det gjør vondt å få en stein i hodet – bygger den på en kjede av uklarheter, og noen av disse er nedarvet fra tidligere syllogismer, som kanskje ikke engang alltid er fremstilt eksplisitt, i dette tilfellet «en stein, altså et hardt objekt». Nedarvede premisser som dette er det ekstra viktig å holde styr på.

Oppdager du at du har gjort denne typen feil, betyr det gjerne at spørsmålet er feil stilt. Det var kanskje ikke «stein» og «hard» du var ute etter, men «vondt». Omformuler så det egentlige poenget kommer frem!

I det tredje eksempelet blir det viktigere hvordan vi har kommet frem til både kategoriseringene og premissene. Stemmer det at Beethoven er verdens beste komponist? Absolutt! Stemmer det at verdens beste komponist alltid skriver genial musikk? Absolutt ikke!

De fleste av påstandene vi kommer med innenfor humaniora, inneholder uklare begreper («hard»), komplekse begreper som forutsetter andre begreper («stein»), og påstander der selve kategoriseringen kan diskuteres («best»).

Derfor er argumentasjon og kildehenvisning viktig. Du skal føre argumentasjonen for påstandene dine så presist og nøyaktig som mulig, og

så åpent og ærlig som mulig. Det betyr i praksis at du skal være din egen hardeste kritiker. Spør deg selv hver gang du påstår noe – er det man skal gjøre i en akademisk tekst – om du egentlig har skrevet «hard», eller «det gjør vondt», eller «Beethoven er best»?

Regelen om alltid å oppgi kilder kan noen ganger oppleves som en byrde, men den gjør faktisk livet lettere for deg. Du trenger ikke å finne opp hjulet igjen. Andre har gjort jobben for deg.

Hele poenget med academia er å utnytte den samlede kompetansen og kunnskapen «klubben» har, til å komme enda lenger. Vi bidrar med det vi kan, i håp om at andre kan ha nytte av det.

Faren med å basere seg på andres argumenter er at de kan ta feil, og at du ved å trekke dem inn undergraver din egen argumentasjon i stedet for å styrke den. Derfor er det viktig å bedømme troverdigheten og påliteligheten til kilden: Er det en verdensledende professor fra Cambridge som sier dette, eller er det en hvemsomhelst med hjemmesnekrede ideer?

Like viktig er det å drite i titler og autoriteter og selv bedømme argumentasjonen til kilden. Holder den? Er den relevant i din sammenheng? Hvilke uuttalte premisser bygger den på? Hvis den hvemsomhelsten har bedre argumenter enn professoren, trumfer det alltid autoriteten og posisjonsmakten til professoren.

Også her gjelder grunntesen i denne paragrafen: Bare de henvisningene som trengs for fremstillingen, hører til i teksten. Henvis ikke til noe bare for å vise at du har lest boken eller er kul med de kule. Namedropping er forbudt.

Det samme gjelder teoriavsnittet, som er både hatet og fryktet. «Teorier» er ikke noe annet enn snarveier – områder der en eller annen, en Cambridge-professor eller en hvemsomhelst, har tenkt gjennom ting, slik at du slipper.

Så enkelt er det likevel ikke. Ja, hvis du benytter deg av helt konkrete teoridannelser, skal du selvfølgelig oppgi dem. Men hvis du ikke gjør det, men arbeider generelt hermeneutisk og fortolker menneskelig aktivitet, er det ingen grunn til å presse ut av seg et egentlig unødvendig teoriavsnitt.

Det man kaller teori og metode, burde i de fleste tilfeller heller betegnes som metarefleksjon, altså refleksjon over ens egen måte å behandle metode og tenke om («teori») sitt materiale og sine spørsmålsstillinger på.

«Teori» kunne også kalles en redegjørelse, en deklarasjon, av de stedene i teksten som krever at du presiserer ditt eget standpunkt i forhold til etablerte problemområder i fagtradisjonen, kjente fallgruver, pågående diskusjoner og sentrale grunntemaer. Det som bør deklarerer, er hvor du står med hensyn til områder der det kan være tvil, konflikt, uenighet eller valg mellom flere relevante, men ikke nødvendigvis compatible, løsninger. Teori i snever forstand – faste, etablerte teoridannelser – er sjelden særlig interessant, uansett hvor fascinert du måtte være av Bourdieu eller Butler.

Tilsvarende betegner «metode» en redegjørelse for hvordan du har gjennomført undersøkelsen – igjen med fokus på selvrefleksjon («Ja, jeg er klar over disse problemene») og på valgmulighetene («Jeg kunne løst det slik, men jeg valgte å løse det sånn», ev. «Jeg så bare én mulig måte å løse det på»).

I historiske disipliner vil «metode» ofte bare bety hermeneutisk metode, historisk metode, kildekritikk eller andre nærmest selvinnsende deklarasjoner, og «teori» vil nærmest være synonymt med historiesyn. Derfor kan det være mer givende å tenke på et teori- og metodekapittel som en redegjørelse for hvilke metarefleksjoner du har gjort deg, og hvor i behandlingen av materialet du har ment det var relevant å innføre et ekstra abstraksjonsnivå, og hvorfor.

2. Teoriavsnittet – hvis du velger å ha et – bør ikke skrives først. Du skriver ikke for å bekrefte eller bevise en teori, heller ikke for å søke bekreftelse i den. Du bruker en teori for å komme raskere fra A til B, men hvis du heller vil til C eller til Roma, vil den bare stå i veien. Skriv i stedet teoriavsnittet etter at du vet hva du faktisk har brukt teorien til, hvilke snarveier den har ført deg til, og hvilken nytte du faktisk har hatt av den. Å henvise til teorier

er litt som å innrømme juks: Ja, du har tatt en snarvei, og hvis det forbedrer din egen argumentasjon, er det ok, men hvis ikke er det litt som intellektuell doping.

§3

DIN OPPGAVE ER Å OVERBEVISE MEG.

- a. At du synes noe er interessant, er meg i utgangspunktet fullstendig likegyldig, du skal fortelle meg hvorfor jeg skal synes det er interessant.
- b. Du kan ikke overbevise meg uten å fange min interesse. Skriv sånn at du utnytter det som er spennende i materialet.

Sannhetsbegrepet er flyktig. Det ser også forskjellig ut fra fagområde til fagområde. Naturvitenskapsfolket har det lett på den måten: Det er sant at det absolutte frysepunktet er $-273,15^{\circ}\text{C}$. Det vet vi fordi molekylene da ikke lenger beveger seg. Det kan observeres og dokumenteres, og ingen kan med overbevisende kraft hevde noe annet.

Sannheten lever et mer problematisk og flyktig liv i de humanistiske og samfunnsvitenskapelige fagene. Jeg kan f.eks. påstå at Beethoven er best!, eller at Romerrikets fall skyldtes goternes invasjoner. Min kollega kan da kontre: Nei! Mozart er best!, og Romerriket falt fordi den underliggende økonomiske strukturen imperiet bygde på, kollapset under sin egen vekt.

Ingen av standpunktene kan observeres eller dokumenteres i dag, for (a) det skjedde for lenge siden, (b) standpunktene bygger på verdidommer og ikke på direkte observasjoner, og (c) standpunktene bygger på komplekse begreper med mange variabler, deriblant menneskelig adferd, som når det kommer til stykket, er minst like flyktig og uforutsigbar som bevegelsesmønstrene til molekyler.

Derfor er det innen human- og samfunnsvi-

tenskapene viktigere at teksten er overbevisende, enn at man gjennom teksten kan bevise en eller annen sannhetsverdi.

Denne påstanden krever to presiseringer, siden den kan leses som beslektet med postmoderne posisjoner om at sannheten ikke finnes.

For det første: Overbevisningskraft kan være rent retorisk eller rasjonell – det jeg snakker om her, er den rasjonelle, der leseren nikker og tenker: «Det var klokt argumentert, det hadde jeg ikke tenkt på!», ikke den retoriske, der sannheten bare er ett av mange virkemidler for å vinne diskusjonen.

For det andre: Når jeg legger hovedvekten på å overbevise heller enn å bevise, skal det ikke tas til inntekt for en eller annen «licence to lie». At det i historievitenskapen er vanskelig entydig å skille fakta fra fiksjon, betyr ikke at man bare kan finne på ting.

Konsekvensen av dette underpunktet blir også at setningen «Forskning viser at ...» bør brukes høyst sparsomt i disse vitenskapsgrenene, og heller erstattes med «Med forskning i ryggen er det blitt hevdet at ...». Det er aldri forskning som viser, men forskeren som hevder. Formuleringer som denne krever selvfølgelig nøyaktige kildehenvisninger.

Det andre underpunktet i paragrafen, om å fange leserens interesse, blir ofte undervurdert i akademiske sammenhenger, men det er verd å sies tydelig: Det er ingenting i veien for å skrive sexy. Jeg satt en gang på puben med en kollega som over et par belgiske øl fortalte den mest usannsynlige, fantastiske, spennende historien om mord og konspirasjoner med utgangspunkt i uenigheter om nattverdstelogien på 900-tallet. Jeg sa: «Dette må du da skrive om!» Han svarte: «Det har jeg da også – i den artikkelen du nettopp har vært med på å redigere!» Og ganske riktig: Der var historien, kondensert til fire linjer og begravd i en fotnote i en ellers meget korrekt og kjedelig fremstilling av teologiske stridigheter omkring nattverden. Moralene: Har du valget mellom å skrive kjedelig og å skrive sexy – velg sexy.

§4

START MED MAGEFØLELSEN. VÆR DERETTER SYSTEMATISK.

Begynn med intuisjonen, magefølelsen: «Hva synes jeg er interessant? Hva er drivkraften i forskningsarbeidet mitt?» – altså «kløen», det som opprinnelig vakte din interesse?

Destiller deretter, systematisk og gjennomtenkt, en problemstilling ut av dette, gjennom å spørre deg selv: Hva er bestanddelene i magefølelsen min? Hvilke spørsmål er det egentlig jeg vil ha svar på? Hvordan operasjonaliserer jeg disse spørsmålene, dvs. hvordan formulerer jeg dem sånn at jeg kan besvare dem? Hvilket materiale egner seg best for å besvare spørsmålene?

Dette er den viktigste paragrafen i denne listen, i hvert fall den som har mest direkte konsekvenser for hvordan du skal gjennomføre arbeidet ditt. Hvis du investerer litt tid på dette punktet helt fra start, kommer jobben din til å bli enormt mye lettere. Du bør også vende tilbake til det jevnlig under arbeidets gang.

Hvorfor skriver du teksten din? Fordi det er et eller annet du vil finne ut av og formidle til andre.

Hvordan kom du på å skrive om akkurat det? Fordi et eller annet vakte din interesse.

Hvorfor vakte det interesse? Fordi det stakk ut fra normaltilstanden – den vidunderlige tilstanden der man ikke tenker på at man puster, eller at hjertet slår. Det gjør man jo bare når det er noe galt.

Derfor «kløen». Noe som gnager. Noe som er utilfredsstillende. Noe som gjør at man kjenner en sterk uro fordi man ikke forstår hvorfor akkurat den akkorden i Beethovens tredje har den effekten på deg som den har, eller hvorfor kreftceller deler seg som de gjør.

Men det er ikke nok å bli hengende i kløen. I en akademisk tekst trengs først og fremst en spørsmålsstilling, en oversettelse av kløen til et spørsmål som er så presist som mulig for å kunne

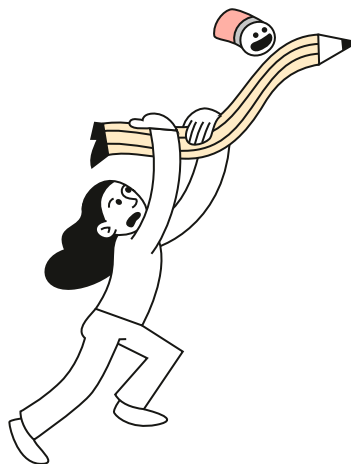
gis et svar, i overensstemmelse med paragrafene ovenfor. Så presist som mulig betyr med andre ord det som best definerer det problemområdet du vil undersøke, på en måte som gjør at du kan operasjonalisere spørsmålet, dvs. finne ut hvordan du vil gå frem for å kunne besvare spørsmålet. Dette skulle man kunne kalle metodekapittelet.

Presisjon og operasjonaliserbarhet henger altså nøye sammen: Hvis du ikke vet nøyaktig hva det er du vil finne ut av, er det også vanskelig å vite hvordan du vil gjøre det.

Den neste viktige bestanddelen er materialet. Mange blander i praksis sammen materiale og spørsmål og begynner i materialet for å vaske en spørsmålsstilling ut av det. Materialet bør i stedet fungere som et hjelpemiddel for å komme fra kløe til innsikt, fra spørsmål til svar.

Følger man denne fremgangsmåten, unngår man problemet som gjerne oppstår når man skriver en oppgave: Man skriver ut fra et visst interesseområde og utsetter til siste øyeblikk å formulere en spørsmålsstilling som stemmer overens med det man faktisk har skrevet.

Jeg kaller det «systematisk intuisjon» fordi du jo allerede vet hva som er det interessante, du vet bare ikke hvorfor og hvordan. Den vanskelige delen av oppgavearbeidet er altså å formulere hvorfor og å sørge for at du kan finne ut hvordan.

§5

BEHOLD STOLTHETEN OVER EGEN ORIGINALITET.

Et vitenskapelig arbeid er et blikk på verden som nettopp du som observatør formidler til et publikum. Derfor har også observatørens, altså din, posisjon betydning. Behold stoltheten over dette gjennom hele arbeidet. Det er en grunn til at du tar eller har tatt en akademisk utdanning – du er ikke dum, og du har landets beste hjerner på ditt område til å bistå deg.

§6

KILL YOUR DARLINGS.

Selv om det er vanskelig: Vær hard. Hvis du mistenker at akkurat den gode ideen – kanskje den som satte hele arbeidet i gang – egentlig ikke hører hjemme i teksten, da gjør den nok ikke det. Leserne dine kommer til å være enda mer mistenksomme enn deg, og du kommer til å bli avslørt og dømt.

En måte å avsløre en «darling» på er å se etter de stedene i teksten der du selv har størst problemer med å få fremstillingen til å henge sammen.

Forresten trenger du ikke å drepe darlingen. Bare flytt poenget til en annen fil, så har du kløen klar til neste artikkel.

§7

SPØR ALLTID HVORFOR.

Huldretussene – de små skogstrollene i Ronja Røverdatter – er de beste lærerne i akademisk metode man kan forestille seg – strengt tatt de eneste man trenger. De spør konsekvent: «Voffor gör hon på detta viset?» Altså: Hvorfor akkurat sånn? Hva er intensjonen? Hva er formålet?

Uansett hvilket emne du studerer, handler det om menneskelig adferd eller om forutsetninger for menneskelig adferd. Du er her for å gjøre noe

godt, for å gi andre sjansen til å forbedre livet sitt, enten det skjer gjennom å splitte atomkjerner på en sikker måte eller gjennom å hjelpe mennesker til å forstå Beethoven. Huldretussene gir deg begge muligheter.

§8

OPPGI ALLTID KILDER.

Som sagt under § 2: Det bør være noe positivt og ikke en byrde å oppgi kilder. Det er ytterligere tre grunner til å gjøre det en gang for mye enn en gang for lite (utover faren for å bli anklaget for vitenskapelig uredelighet): For det første respekt for den som har tenkt tanken først, og dette er den selvfølgeligste grunnen. For det andre at leseren skal ha samme mulighet som deg til å få gode ideer gjennom å gå til den samme teksten. (Av samme grunn er det viktig å skissere den tidligere forskningen på området for å vise leserne hvor du står i feltet, og for at de selv skal kunne danne seg et raskt overblikk over det.) Den tredje og siste grunnen er at du kan gå tilbake til teksten direkte i stedet for å måtte vri hjernen og tenke: «Hvor pokker var det nå jeg leste dette?!»

§9

TA ALLTID MOTARGUMENTER I BETRAKTNING.

Hvis noen kommer til å ville argumentere mot deg – og det er nesten et mål i seg selv at så skal skje – kan du rolig regne med at de ikke vil være positivt innstilt på alle punkter.

Det gjelder også om du synes det du sier, er selvfølgelig. Skriv aldri «selvfølgelig», «naturligvis», «absolutt», «i virkeligheten» osv., eller de negative versjonene, som: «Det ville være absurd å ...». Hvis noen påstår at noe er så selvfølgelig at det ikke krever videre argumentasjon – mistro dem, og la alle varsellamper blinke!

§10

SKRIV IKKE ALT DU VET.

Du skal vite mer enn det som står i teksten din.

Du skal bare skrive det som er relevant for spørsmålet, uansett hvor mye du ellers vet om dette eller nærliggende emner.

Avgrensningens kunst er vanskelig, men nødvendig. Ekstra vanskelig blir det hvis spørsmålsstillingen er utydelig. Også av den grunn er det viktig med en presist formulert spørsmålsstilling.

Du skal ikke presse alt du vet, inn i oppgaven din. Tvert imot skal du se bort fra alt som ikke fremmer argumentasjonen som gjelder det konkrete spørsmålet du har stilt deg her og nå.

§11

BRUK IKKE «HERMETEGN» I UTIDE.

Hermetegn er forræderske. Med vold rykker de et ord eller uttrykk ut av den alminnelige strømmen av ord og antyder dermed at termene de markerer, også rykkes ut av sin vanlige betydningssfære, uten at det blir uttrykt eksplisitt. Hermetegn er med andre ord kompakte entymemer, dvs. syllogismer der et av premissene er utelatt. Underforstått overlates det til leseren å fylle inn det usagte premisset og å fullføre den argumentasjonen det var forfatterens oppgave å føre. Man kan kalle det et slags akademisk halvfabrikat.

Hermetegn kan også oppfattes som pseudositat uten en gitt opphavsmann. Skriver jeg for eksempel «riktig vitenskap», kan det tolkes som et sitat og dermed oversettes til «den vitenskapen som noen hevder er riktig», eller – siden vi ikke får vite hvem som har sagt det – som en generell henvisning (den vitenskapen som generelt gjelder som riktig), kanskje også som en påstand om en objektiv sannhet (... som alle vet er riktig).

Generelt mistenker jeg alltid når jeg støter på

kjernebegrep i hermetegn, at forfatteren enten ikke har gjort jobben sin grundig nok, eller bevisst eller ubevisst har noe å skjule.

I samme kategori havner et ord som «jo»: «Det er jo sånn at ...» er også et entymem: Den allmenne loven i syllogismen regnes som så selvfølgelig at den ikke engang trenger å formuleres – den kan underforstås. Gjør det til en vane å tenke at nettopp «jo»-formuleringer bør være ekstra tydelige.

§12

SKRIV ALDRI «INTERESSANT» UTEN Å FORTSETTE MED «FORDI».

Denne paragrafen hører nøye sammen med § 3 og faktisk også § 11. Når man sier at noe er interessant, mener man forhåpentligvis at det er relevant for fremstillingen, viktig for å forstå fenomenet, eller lignende. Hvis man bare sier at det har relevans, uten å fortelle hvorfor, har man igjen overlatt til leseren den jobben man selv har som forfatter. Dermed er «interessant» også et slags entymem på samme måte som hermetegn: Det finnes et uuttalt premiss. Og det er et tegn på at man ikke riktig har tenkt tingene grundig nok igjennom.

§13

GJØR DET KLART HVA ORD SOM «DET», «DETTE» OG «DEN» VISER TILBAKE TIL.

Disse ordene er forræderske fordi det alltid er veldig tydelig for en selv hva man mener, men ikke alltid for leseren. Derfor er det en god vane å se nøye etter hver gang man bruker et av dem, eller skrive om så man unngår dem helt.

§14

GÅ STRAKS I GANG MED Å SKRIVE – OG Å KRITISERE DET DU HAR SKREVET.

Gå straks i gang med å skrive! Heller dårlig enn ingenting.

Gå straks du har skrevet noe, i gang med å kritisere din egen tekst sønder og sammen, så langt det er mulig.

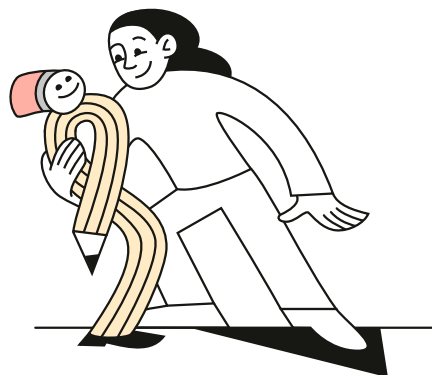
Skriving føder ideer. Kanskje kommer du til å stryke alt du skrev til å begynne med, men det gjør ingenting – de ideene du får imens, gjør det verdt det. Antakelig kommer du ikke til å stryke det første du skrev, og antakelig bryter du da med §7 og burde ha strøket det. Men ha alltid døren på gløtt for at den løse ideen du fikk på trikken hjem, faktisk er det som nøster hele argumentasjonen opp, hvis du bare gir det tid.

§15

DU ER UNIK! SKRIV MED DET SOM UTGANGSPUNKT.

Vi nærmer oss slutten, og de mange oppmuntrende tilropene underveis bør omsider møtes med litt kaldt vann i blodet, her i nest siste paragraf. Hovedpoenget om at du er unik og skal tro på deg selv, gjelder stadig, men «muligens» er likevel et nøkkelord her.

Jon Hustad har uttrykt dette «muligens» bedre enn jeg kan, og derfor siterer jeg ham i stedet for å snirkle det til så det fremstår som om jeg har funnet på det selv. Han snakker om 106-erne i akademia: alle de med IQ på 106, som er smarte nok til å komme inn på en høyere utdanning, men ikke smarte nok til å ha nytte av den. Antakelig er du mer enn en 106-er, men hvis det er det du er: Ikke prøv å late som om du har løsningen på kjønnsubalansene i samfunnet eller miljøproblemene i stort.

§16

DU SKAL GJØRE VERDEN TIL ET BEDRE STED MED TEKSTEN DIN.

GJØR DU DET, OPPNÅR
DU EVIG LYKKE.
JEG LOVER.

Ordenes makt

Kan stillehavsøyenes tradisjonelle kunnskap anerkjennes i havretten på linje med fagfellevurdert vitenskap?

– Jeg hadde ikke noen guttedrøm om å dra til Sydhavet, sier Edvard Hviding¹. Likevel tilbrakte han feltarbeidet sitt på 1980-tallet med å svømme rundt i en lagune på Salomonøyene med haier og andre eksotiske arter, og sitter i dag på et professorkontor ved Universitetet i Bergen (UiB) fylt med gjenstander fra øyene. Men interessen hans den gang handlet ikke så mye om sol, fisk og strender som om sosiale og politiske strukturer, nærmere bestemt hvordan øyfolket administrerte ressursene sine.

Når Hviding likevel måtte tilbringe mye tid med å svømme og dykke, var det fordi forskningen hans baserte seg på deltakende observasjon, og det innebar at han ble satt i arbeid med mennene på hans egen alder.

– De drev fridykking med harpungevær og skjøt fisk – ekstrem-sport hver dag, kan du si. Først måtte jeg overbevise dem om at jeg kunne svømme, så fikk jeg være med og passe kanoen mens de andre var nede i dypet, og så lærte de meg elementær kunnskap – som at jeg ikke skulle ta på giftige koraller, og hvordan jeg skulle håndtere haier.

Ifølge øyboerne var ikke haiene farlige for dem selv, men «folk fra langt borte» kunne lett bli spist. Det samme gjaldt tjuvfiskere.

– *Så haiene var sysselsatt både med å håndheve forvaltningen og holde uvedkommende borte?*

– Vel, en stund senere møtte jeg en biolog som var ekspert på haier. Han sa at haier sannsynligvis kan snappe opp frykt-feromoner, altså stoffer som vi slipper ut av kroppen i visse situasjoner.² Da falt alt litt på plass. Om du har dårlig samvittighet for noe – som tjuvfiske – når du dykker, vil du jo være litt nervøs. Det samme gjelder dem som skal dykke et fremmed sted, for de er kanskje også nervøse. Og det merker haiene.

Hai-vett representerer bare en liten del av all den «tradisjonelle kunnskapen» som Hviding ble eksponert for i sine studier. Gjennom den senere karrieren som sosialantropolog har han brukt mye tid

¹ Professor i sosialantropologi ved UiB. Han har ledet og koordinert flere internasjonale forskningsprosjekter som handler om stillehavsregionen, og deltatt som delegat i FN-sammenheng for både øystaten Palau og Norge. I tillegg har han skrevet en rekke bøker og produsert filmer og sceneopptak om stillehavs-kultur. For sin langvarige innsats sammen med UNESCO i utvikling av lokalspråkforankret utdanningsmateriell mottok Hviding i 2010 en æresbevisning fra Salomonøyene.

² Marinbiologer har ikke dokumentert at haier registrerer frykt-feromoner, men det finnes «frykt-stoffer» i beinfisk (altså ikke haier, som er bruskfisk) som de sender ut som advarselssignal til andre fisker. Haier kan registrere feromoner, men det er bare dokumentert i forbindelse med paring. Haier finner bytte i første omgang med den ekstremt gode luktesansen, og registrerer også måten andre dyr beveger seg på i vannet. Om de kan «lese eller lukte frykt», er altså fortsatt et åpent spørsmål i «fagfellevurdert forskning».

↑
Edvard Hviding på fredagsseminar med doktorgradsstipendiater ved Institutt for sosialantropologi, der han leder doktorgradsprogrammet. Fra venstre Sofie Skovfoged Gregersen, Kaja Skoftedalen, Sadie Hale, Håkon Larsen og Stefan Ogedengbe. På skjermen i bakgrunnen: Louis-Emmanuel Pille-Schneider.

3 Etter at saltvannskrokodillene fikk globalt vern i 2001, sluttet befolkningen å jakte på dem, og bestanden vokste eksplosivt. Nå finnes det mange av de opptil sju meter lange krokodillene, og dermed også mange angrep på mennesker, ofte med dødelig utfall.

som en slags «oversetter» av kunnskap mellom ulike domener – ikke bare ved å formulere sin akkumulerte lærdom i akademiske artikler, men også ved å bidra til den internasjonale samtalen som foregår om ressurser i FN-regi.

– Blant annet på grunn av flere skremmende opplevelser med saltvannskrokodiller³ i 2012 bestemte jeg meg i samråd med kona og barna for å se etter andre områder for feltarbeid. Å gjøre feltarbeid i FNs hovedkvarter i New York falt på en meningsfylt måte sammen med mitt ønske om å bruke forskningen min til formål som kunne være til nytte for stillehavsfolkene i deres kamp mot akselererende endringer i klima og hav.

– *Hva tenker du om din egen rolle i disse FN-prosessene – er du forsker, diplomat eller rådgiver, hvem jobber du egentlig for?*

– Min kone sier at jeg «driver ikke med noe annet enn reinspikka aktivisme». Men jeg tenker at uten øyfolkene i Stillehavet hadde jeg ikke vært professor i sosialantropologi. De har vært vertskap, lært meg opp i sine måter å leve og tenke på, og passet på meg. De har generøst gitt meg denne kunnskapen, og da var det helt rimelig av dem for eksempel å spørre om jeg kunne hjelpe til med å få begrepsfestet «traditional knowledge» i havtraktaten. Dessuten fikk jeg privilegert tilgang til FN-systemets forhandlingsprosesser, og lærte noe helt nytt om det å arbeide i multilaterale diplomatiske prosesser, gjennom deltakende observasjon.

– *Som hva da?*

– Statsvitere jeg har møtt som arbeider med FN-forhandlinger, liker å telle frekvensen av visse ord, uttrykk og formuleringer i «språk» og så sammenlikne disse med tilsvarende ord og formuleringer i den endelige traktatteksten. Jeg var ute etter noe annet og mer krevende: I de underjordiske korridorene og møterommene foregår det mange forskjellige former for samtale, kommunikasjon og forhandling, gjerne benevnt med helt FN-spesifikke engelske betegnelser som «non-meeting», «formal informals», «informal informals», «non-paper», «language», «rolling text», «concession» og «language». Gjennom antropologisk feltarbeid som rådgiver på statsnivå fikk jeg anledning til å følge hele prosessen fra «språk» til «tekst», inkludert alle mulige formelle og uformelle ledd mellom de to nivåene.

– *Så du red to hester samtidig?*

– Ja, Palaus FN-ambassadør var fullt klar over at rådgiveren hennes var antropolog med feltarbeidstilbøyeligheter, og gjennom hele min deltakelse i forhandlingene praktiserte jeg diplomatiets prinsipper om Chatham House Rule – regelen om at enhver som deltar i et møte, fritt kan bruke informasjon fra møtet, men at det ikke er tillatt å avsløre hvem som har gitt en spesifikk kommentar i møtet. Så samtidig som mitt arbeid bidro til konkrete forhandlingsresultater for Stillehavsstatenes FN-gruppe i form av

inkludering av ønskede ord og vendinger i den endelige traktaten, har jeg flere artikler under arbeid fra den samme prosessen, som forhåpentligvis vil kaste informert lys på BBNJ-forhandlingene som et komplekst multilateralt felt.

Hvidings rolle i prosessen var å lage såkalt «language», altså standpunkter formulert til innlegg som leses i plenum. Disse innleggene er FNs langsomme måte å nå fram til konsensus i form av traktater og rapporter på. For de små statene er språket og formuleringene ekstra viktige.

– De mektige statene i verden har en lobbykraft som er uendelig mye sterkere enn hva de små har. Men det magiske med FN er at alle stater har like lang talerett. Mikronesiaføderasjonen kan snakke like lenge som India eller Russland. Disse to, tre eller fem minuttene er deres plattform, og derfor er de små statene mestere i å få fram godt språk.

– Det magiske med FN er at alle stater har like lang talerett.

↑

– Den flerspråklige boka *Reef and Rainforest*, finansiert og publisert av UNESCO, er et slags naturleksikon som de gamle ba meg om å skrive, med navn på alle fisker og planter i regnskogen og på koralrevet, fugler, slanger, insekter og all verdens annet. Det er en form for skriftliggjøring av det de mente var truet kunnskap. De sa: «Den som ikke kan navngi noe, kan heller ikke finne eller bruke det», forteller Edvard Hviding.

←

Edvard Hviding har blant annet vært rådgiver for Palau i FN-sammenheng. – Det er gjerne i korridorene og over kaffekoppene og/eller i diskrete samhandlingssituasjoner at ting blir sagt og bestemt, som for eksempel statenes «red lines» – ting som de aldri vil vike fra eller gå med på.

4 Det var ungdomsrepresentant Yolanda Joab Mori som sa dette i 2019 under et «High-level Political Forum» om bærekraftmålene i FN-regi.

– Hva er godt språk i denne sammenhengen?

– Jeg husker en ung kvinne som representerte Mikronesia⁴ og snakket på vegne av verdens ungdom. Hun sa at «science is not negotiable», og jeg visste med en gang at vi hadde hørt hovedmottoet for de neste 14 dagene med forhandlinger. Etterpå drakk vi kaffe i pausen, og folk kom bort til henne og sa: «You nailed it!» På sidearrangementene kom folk stadig tilbake til denne formuleringen, og jeg husker at en av tungvektene innenfor FNs system for bærekraft senere i uken bygde videre på setningen og sa: «Science is not negotiable, but it can be ignored.»

– Og når det først er etablert at «science is not negotiable», blir det neste spørsmålet hvorvidt «tradisjonell kunnskap» også kan være vitenskap og dermed heller ikke skal ignoreres?

– You nailed it.

Statusen til tradisjonell kunnskap var nemlig et sentralt spørsmål da Hviding i 2018–2020 deltok som rådgiver for øystaten Palau i arbeidet med å forhandle fram havtraktaten om «Biodiversity Beyond National Jurisdiction», ifølge ham selv kjent som «den viktigste avtalen du sannsynligvis ikke vet noe om». Traktaten er skapt for å regulere verdenssamfunnets forvaltning av de delene av havet som ligger utenfor de enkelte staters 200-milssoner.

– Stillehavsstatenes bekymringer stopper ikke ved 200-milsgrensen – du kan tenke deg hvordan det går hvis stormaktene begynner å grave på havbunnen rett utenfor. Da flyter alt slammet inn, og så er det slutt på fisk hjemme hos øystatene.

Mot øystatenes interesser sto mange store nasjoner som ønsket å utnytte ressursene i det åpne havet, som Japan, Russland, USA og andre store vestlige land.

– Et av de viktigste stridstemaene i Stillehavet er såkalte marine genetiske ressurser. Noen har nærmest en utopisk tro på hva som kan finnes i havet – kuren mot kreft, for eksempel. Dette er av stor interesse for de store nasjonene som har mye farmasøytisk industri.

Mot disse mektige motstanderne hadde de små øystatene én viktig ressurs – sin omfattende kunnskap om fisk og hav.

– I løpet av min nokså rutinemessige opplæring som fisker der nede på Salomonøyene lærte jeg den eksakte månefasetiden og lokaliteten til gyteansamlinger av nesten 50 fiskearter. Dette kjente ikke marinbiologien til i særlig grad. Fiskerne der bare ler av vårt begrep om «fiskelykke». De padler ut for å fange et dusin av en spesiell fisk, og da er det akkurat det de kommer hjem med. Den som ikke får fisk, mangler bare kunnskap. Problemet var at denne tradisjonelle kunnskapen ble avfeid i FN-forhandlingene, med innvendinger om at «dette er jo anekdotisk og kan ikke plasseres sammen med publisert vitenskap».

Rent bortsett fra kunnskapens gyldighet sto også et språklig og prinsipielt spørsmål på spill: Skulle man krangle om definisjonen av hva som er gyldig kunnskap, eller prøve å få den tradisjonelle kunnskapen til å passe definisjonen?

– I samfunnsvitenskapen finnes det et prinsipp som kalles «mot-hegemoni» – å ta hegemoniets begreper i bruk mot hegemoniet. Det kan innebære å si at «hvis de trenger peer-reviewed literature, skal de sannelig få peer-reviewed literature». Vi var noen som snakket om dette over morgenkaffen, og så sa vi: Hva med å lage en «peer-reviewed», publisert «scientific article» om dette i en helvetes fart?

Hviding og de andre gikk i gang, ledet av juristen Clement Yow Mulalap fra Mikronesia. På rekordtid brukte de sine kontaktnett til å finne tidsskrift, danne et «blytungt», hurtigarbeidende skrivepanel og produsere en synteseartikkel om store mengder publisert litteratur om tradisjonell kunnskap, særlig fokusert på havet.

– Vi valgte blant hundrevis av publiserte artikler som helt klart dokumenterer at urfolks kunnskap om havet kan måle seg med havforskningen og i visse sammenhenger overgå den. Et hovedelement for meg var også å dokumentere at «tradisjonell kunnskap» er basert på empiriske prosesser som er sammenliknbare med vitenskapelige metoder, uansett om kunnskapen gjerne kan være knyttet til alle slags elementer av religion og ritualer.

Hviding nevner for eksempel Palaus praksis med «bul», et tradisjonelt tabu der fiske i enkelte områder blir forbudt i perioder, som også er tatt i bruk i øystatens offisielle forvaltning.

– Det viser at stedsbaserte former for ressursforvaltning kan implementeres effektivt innenfor rammen av global havforvaltning.

Sommerferien 2019 ble tilbrakt på WhatsApp-grupper, med forfattere i New York, Australia, Canada og Fiji, med fem fagfelle-vurderinger, mengder av referanser og det hele, og artikkelen var akseptert og i trykken før neste forhandlingsrunde om traktaten.

– Det var den raskeste prosessen jeg har vært igjennom, og takket være den innsatsen kunne Stillehavsstatene åpne innleggene sine med ordene: «As documented in a peer-reviewed scientific article currently in press ...»⁵.

Ikke bare var disse ordene symbolsk og pragmatisk viktige i FN-systemets interne spill. Enda viktigere var det at selve begrepet «tradisjonell kunnskap», som nå var inkludert i «det gode selskap», ble nevnt i BBNJ-traktaten hele 29 ganger.⁶

– Der «vitenskap» er nevnt i traktaten, står det nå faktisk «the best available science and traditional knowledge». Så du får dem på et vis likestilt, og da må en anta juridisk sett at de som er «traditional knowledge holders», må konsulteres. Dermed står ikke

5 Artikkelen i Marine Policy (2020) heter «Traditional knowledge and the BBNJ instrument» av Clement Yow Mulalap, Tekau Frere, Edvard Hviding, Kenneth Paul, Anita Smith og Marjo K. Vierros.

6 Denne prosessen er tidligere beskrevet i en artikkel på UiBs nettsider: «Spillet om ordene; fra tradisjonell kunnskap til globale avtaler», av Ole Marius Kvamme.

↑

Disse hodene er tradisjonelle skyts-engler fra Marovo-lagunen på Salomonøyene. Den til venstre er en turistversjon, men den til høyre er en «ekte kopi» av en som rundt 1900 prydet baugen av en hodejeger-kano til beskyttelse mot havets farer.

→

Skuffene på Edvard Hvidings kontor er fylt opp av notatbøker både fra de lange feltarbeidsperiodene i Stillehavet og fra de mer nylige feltstudiene i FNs møterom og korridorer.

1

Hvilket råd ville du i dag
gitt til deg selv ved starten
av karrieren?

Vær ikke redd for tverrfaglig samarbeid utover egen komfortsone, og forbli en nysgjerrig antropolog i alt du gjør! Inne i FN-bygget i 2018 skjønte jeg øyeblikkelig at professortittelen min ikke ga meg noe forsprang i å lære FN-systemets kompliserte protokoller eller det helt særegne «FN-språket». Jeg var langt utenfor min faglige komfortsone, ikke helt ulikt da jeg ankom Salomonøyene i 1986!

2

Hva har du endret
mening om?

Da jeg arbeidet i Marovo-lagunen på 1980-tallet og utover 1990-tallet, var jeg overbevist om jeg bedrev en slags form for «urgent anthropology»: dokumentasjon av en måte å leve på som nærmet seg slutten. Men i årene 2003–2012 observerte jeg til min forbløffelse en renessanse blant unge mennesker i bruk av tradisjonelle, stedsbaserte former for kunnskap, koblet med en viss tilbakemigrasjon til landsbylivet, som tikker videre med stor grad av pengeuavhengig framskaffing av mat fra jordbruk, sanking og fiske, fortsatt trygt forankret i noe som er relativt spesielt på verdensbasis: juridisk sikker, sedvanerettbasert eiendom til lokale land- og sjøområder, men nå supplert av småskala solenergi.

3

Hvilken endring i verden
vil du at forskningen din
skal forårsake?

Primært forståelse for, innsikt i og respekt for alle slags alternative måter å organisere menneskelig liv og samfunn på. Men akkurat for denne delen av verden er det også en del akutte utfordringer som krever formålstjenlig formidling av forskningsbasert kunnskap som kan bidra til å skape rettferdighet for folkene og landene som er mest utsatt for konsekvensene av globale klimaendringer. Øyene i Stillehavsregionen er selve frontlinjen, og stigende havnivå truer selve det menneskelige livsgrunnlaget, for eksempel når det fortrenger de knappe ferskvannsressursene som muliggjorde bosetting.

Kjedet er et samoansk *ula fala*, en tradisjonell markør som bæres av prominente talere, men som også kan gis som gave. Hviding mottok kjedet under klimatoppmøtet i Paris i 2015 etter å ha presentert filmversjonen av klimaforestillingen *Moana: The Rising of the Sea*, som ble satt opp på Festspillenes scener i Bergen tidligere i 2015.

lenger verdens store farmasøytiske industri fritt til å høste hva de vil, verken innenfor Stillehavsstatenes 200-milsgrenser eller i det åpne havet utenfor, faktisk ikke noe sted i verden der urfolk befinner seg i nærheten av det åpne hav.

– *Nå har vi snakket om kunnskap og ord som om de er rene bærere av fakta. Men det slår meg at det også er «historiefortelling» i sving i FN – hun unge jenta som snakker om vitenskapen, den setningen slår så hardt ikke minst på grunn av hennes alder og bakgrunn ...*

– *Å jada, og hun refererte til sine bestemødre og så videre ...*

– *Det får meg til å tenke på dette «talanoa»-begrepet, som handler om å «danne konsensus gjennom historiefortelling», og om det kanskje finnes noen paralleller – at historiefortellingen er viktig også i FN-sammenheng?*

– Ja, talanoa er egentlig et fijiansk begrep, men modellen er kjent fra hele Stillehavet. Det er en relativt langsom, akkumulerende samtale. Den går ikke rundt bordet fra person til person, men kan hoppe rundt etter som enkeltpersoner føler for å snakke og bygge videre på det som har blitt sagt. Det er en utforskende samtale som bygger akkumulert innsikt og enighet, konsensus, gjennom å diskutere. De drikker tradisjonell kava, som er svakt muskelavslappende, og du blir litt lydsky. Det fører til en relativt langsom og sivilisert tone rundt kavabollen.

– *Hva tenker du vi kan lære av talanoa-modusen?*

– De kan holde på til langt på natt, og langsomheten og det lave støynivået gjør at det er behagelig, samtidig som folk får lov til å være kroppslige i den konfliktfulle situasjonen og tåle den.

– *Man bruker utstrakt tid og fysisk samvær for å håndtere konflikt – det er jo nøyaktig det motsatte av det som foregår i den digitale offentligheten?*

– Ja, og jeg vil si det var en genistrek av Fiji å bringe sin egen samtale- og kunnskapsprotokoll inn i kjernen av klimatoppmøtet. Det var under FNs klimakonferanse i 2017, COP23, da Fiji hadde presidentskapet. De etablerte en paviljong i Bonn med noen svære kanoer, og det var konstant trafikk og servering av kava. Alle statsledere ble dradd inn for å smake på kavaen og ta del i talanoa.

– *Så det ble en historie i seg selv?*

– Ja, og flere skulle kaste seg på etter hvert. Jeg husker Nordisk råd hadde noe de kalte «talanordic», som var en veldig flau opplevelse. Der satt ungdom og representanter for sivilsamfunn og urfolk og kvinner, og så satt en svensk type og pekte på dem etter tur og sa: «Nå kan du snakke.» Jeg tok med meg noen fijianske venner dit. «Dere er ikke så gode på dette?» sa de. «Dere må ha en fast rekkefølge?» «Ja», sa jeg, «vi må nok det her i Norden.» **F**

– Her får jeg ro og konsentrasjon, sier professor i estetikk, Pauline von Bonsdorff. Hun er på skriveopphold i Skåne for å skrive om fugletitting som estetisk praksis.

DEN ANDRE HVERDAGEN

Når den vanlige hverdagen er borte,
kan forskere få fart på skrivingen.

Tekst: Aasne Jordheim

Foto: Markus Fägersten

A

kademia er en ganske tøff og kald bransje iblant. Når man er doktorand, sånn som jeg, kan det være vanskelig å snakke med professorene, for det er aldri sånn som her, hvor vi får tid til å bli kjent med hverandre.

Det er Vincent Björkquist fra Universitetet i Uppsala i Sverige som sier dette. Han holder på med en doktorgrad i språkvitenskap som tar for seg språket i kommentarfeltet til fire utvalgte nyhetsartikler. Nå har han tatt med seg dette skrivearbeidet til Drakamöllan, en vakker, gammel gård i Skåne, hvor både han og jeg deltar på et ukelangt skriveopphold. Vi sitter i det store arbeidsværelset han har fått tildelt, og jeg har akkurat spurt om hva han har fått ut av oppholdet.

– Til vanlig sitter jeg sammen med kollegene mine, og vi snakker bare om språk. Men her får jeg innputt fra mange forskjellige disipliner, jeg lærer så mye forskjellig, om fugletitting som estetisk praksis, om finsk historie og nordisk identitet. Jeg får lære at mitt eget emne ikke er det viktigste i verden, sier han med et lite smil.

Han forteller hvordan det inngår i en forskers jobb å drilles i ett emne, fordi det er slik man får forskningsmidler, ved å argumentere for hvorfor ens eget perspektiv er både riktig og viktig. Det er lett å bli ensportet, sier han.

– Her blir jeg litt ydmyk.

Fra morgen til kveld

Jeg har selv et ukesopphold på Drakamöllan for å skrive et essay, og har fått tildelt ett rom å sove i og ett å jobbe i. Og her kommer rolleavklaringen: Som journalist er jeg her en deltakende observatør. Jeg ønsker å vite hva de andre får ut av det at alt er så stille, vakkert og tilrettelagt. Hvor mye har en innramming å si for skrivingen?

– Skriveoppholdet på Drakamöllan er lagt opp temmelig ensportet. Til hvert måltid kommer man til dekket bord, slik at det er mulig å konsentrere seg fullt ut om arbeidet.

– Hverdagen er borte, der man må tenke på hus og mat og den slags, slik at den andre hverdagen, skrivingen, får full oppmerksomhet, sier Harry Lönnroth. Han er finsk, hardtarbeidende, har i lang tid holdt på med å «jobba, jobba, jobba», som han sier på finlandssvensk, men har endelig

←
«Å jobba, jobba, jobba» har
vært professor Harry Lönn-
roths hverdag. Men heretter
skal han gjøre mer av hva han
selv ønsker.

→
Henrik Meinander bidro
til å skaffe finansiering av
Nordiskt Forum för Kultur och
Vetenskap. Endelig fikk han
selv tid til å dra.

↓
Professor i historie Henrik
Meinander har tatt med seg
noen av bøkene han har skre-
vet om finsk historie. Her
ligger også en gjestebok med
lovprisninger av Drakamöllan
som skrivested.

bestemt seg for å gjøre mer av hva han selv ønsker. Derfor var det «dags» for å dra på skriveopphold. Lönnroth er professor ved Jyväskylä-universitetet, og også han forsker på skandinaviske språk. Han har tatt med seg et arbeid han ikke får tid til i sitt daglige virke, en oversettelse, og forteller at han har holdt på fra morgen til kveld. Han har klart å rydde unna alle andre forpliktelser, slik at han utelukkende kan konsentrere seg om *Svenska Krönika*, et banebrytende verk av prest, historiker og byskriver Olaus Petri (1493–1552), ansvarlig for å innføre reformasjonen i Sverige. Krøniken tar for seg svensk historie frem til 1520 og *Stockholms blodbad*. Den er en viktig tekst både språklig, litteraturhistorisk og kulturhistorisk, forteller han. Den er også vanskelig.

– Det jeg har fått gjort her, ville ellers ha tatt meg et halvt år, sier Lönnroth.

Forskning på forskere

På Drakamöllan kan man være i enten en eller to uker, og poenget er selvsagt å skrive, men det sosiale er også viktig. Det bidrar til å gi inspirasjon. Et skriveopphold fremmer produksjon, kan forskningen fortelle, i form av økt publisering, og oppholdet har visstnok langtidseffekt i så måte. Ja, det er faktisk forsket på skriveopphold for forskere (se siste punkt i faktaboks på side XX). Oppholdets positive sider forklares blant annet ved at man får styrket sin identitet som skrivende, og at man opplever å få økt motivasjon. At det er vakre omgivelser, spiller også inn.

Det er særlig under middagen man er sosial, og på Drakamöllan samles man til samtale, gjerne ved at en av deltakerne presenterer prosjektet sitt. Denne kvelden lytter vi til Lönnroth. Bakom bøkene og artiklene som har gjort ham til professor, ligger det lidenskap.

– Jeg visste at jeg ville studere nordisk språkhistorie, sier han.

– Det begynte med en interesse for nordiske språk, som utviklet seg til interesse for språkhistorie – språket i historien og historien i språket. Da jeg en dag møtte min professor i gangen, sa jeg at jeg ville drive med 1600-tallet, han ga meg da en bok, «denne», sa han, og så var jeg i gang.

Gode samtaler

Henrik Meinander, professor i historie ved Helsingfors universitet, er en av dem som sitter og lytter, og innimellom nikker han gjenkjennende. Han er her for å oppsummere en lang forskerkarriere, som blant annet består av noen av de bøkene han har tatt med seg hit, om tidligere president Gustaf Mannerheim, Helsingfors' historie, og den jeg tenker jeg burde lese, om Finlands historie. Også Meinander har rukket mye, han er snart ferdig med et bidrag til verket *Vetenskapens historia i det självständiga Finland*, hvor han er en av redaktørene.

– Jeg skriver om hvordan kunnskap blir til og spres, forteller han da jeg neste dag spør hvorfor han er på Drakamöllan.

– Det handler om ideenes sosiale historie, jeg skriver kunnskapshistorie og historiografi, men det er også et personlig bidrag, i form av *minnesbilder*. Han gir meg en kort innføring i de to finske vitenskapsselskapene, og jeg blir ivrig når han forteller om kunnskapssirkulasjon og hvordan en idé eller innovasjon spres.

– Det kan jo kun skje gjennom mennesker, sier han, og jeg spør om det er dette han holder på med? – Det kommer jeg tilbake til, svarer han. For han følger en tråd, som går gjennom punkter han ikke lar seg distrahere bort fra.

– Boka skal inneholde innsamlede erfaringer og fortellinger, sier han, – og det er for å få en oppfatning om hva som har hendt i tiden etter 1960. Hvem hadde forskerne kontakt med, innenlands, utenlands, hva var de vitenskapelige spørsmålene. Alt har jo ekspandert siden, sier han. Selv har han nå skrevet 40 sider om sine erfaringer.

Så det har vært bra å være her, spør jeg.

– Jättebra, svarer han.

– Det oppleves stimulerende når man sitter slik og skriver, å få god mat og ha gode samtaler.

Hva er estetisk praksis?

Virginia Woolf har for lengst slått fast betydningen av et eget rom for den som skal skrive. Men også det sosiale og vakre omgivelser spiller en rolle, sier forskningen når den skal forklare effekten av et skriveopphold. Skrivningen trenger derfor en

Gjestene samles til lunsj og middag. Da blir det gjerne dannet samtale. F.v. Vincent Björkquist, Katarina Alanko, Henrik Meinander, Ingalill Thorsell, Harry Lönnroth, Aasne Jordheim og Pauline von Bonsdorff.

↑

Gården er fra 1600-tallet og ligger i et landskapsvernområde. – Her hører man englene synge, påstår gårdseier Ingvald Thorsell.

←

Å bo på Drakamöllan gir resultater. «Det nordiske skap» består av bøker gjestene har arbeidet med under oppholdet.

↓

På Drakamöllan er kjøkkenet et viktig rom. Kokken Lena Stålhammar (t.h.) er her sammen med Ingvald Thorsell, gårdseier og initiativtaker til Nordiskt Forum för Kultur och Vetenskap.

større helhet enn hva fire vegger kan gi, en videre innramming ser derfor ut til å komme godt med.

Språkforskeren Lönnroth har fortalt at han i tillegg til å ha fått gjort mye er godt fornøyd med kvaliteten på arbeidet sitt. Er det fordi han er innenfor en sammenheng som påvirker ham, og så gir den ham en ekstra glød? Jeg spør en annen finsk deltaker, Pauline von Bonsdorff, som også er svært fornøyd med oppholdet. Hun er professor i estetikk ved Jyväskylä-universitetet, og er her for å skrive en artikkel om fugletitting som estetisk praksis. Jeg har begynt å tenke på om det går an å se på et skriveopphold som en estetisk praksis.

– *Hva er estetisk praksis, spør jeg.*

– Estetisk praksis er knyttet til en aktivitet man får noe positivt ut av, innleder Bonsdorff.

– Det kan godt være noe så hverdagslig som å vaske, men ved at aktiviteten inneholder noe reflekterende, noe man gjør litt på sin egen måte, og som ofte er forbundet med tradisjon. Hun forteller at det opplevde er sentralt, at aktiviteten oppleves meningsfull og derfor beriker livet. En estetisk praksis består også av komponenter som har noe «skjønt» ved seg, slik som på Drakamöller, der rommene er vakre, naturen utenfor vidunderlig, maten suveren og hele stemningen svært vennlig.

– En estetisk praksis vedvarer over tid, sier hun.

Et godt toneleie

Et skriveopphold varer ikke så lenge. La meg likevel kretse rundt begrepet estetisk praksis når jeg til slutt prøver å sirkle inn hva det kan gi. For forskningen påstår at oppholdet kan ha en langvarig virkning, og det går det kanskje an å se i sammenheng med hva en estetisk praksis er. Den innebærer en måte å være i verden på som godt kan handle om nytte, men som mest av alt dreier seg om tilstedeværelse og at man ikke skal noen steder. Og fordi den ofte også er knyttet til tradisjon, forstås den som meningsfull. Det vil så si at når man uttrykker praksisen, blir man selv del av dette meningsfulle.

Noe lignende kan vi tenke om et akademisk skriveopphold. Det byr på en opplevd helhet som skrivingen finner sted innenfor. Vi kan kalle det et toneleie, og som er langt unna det tøffe og kalde

Björkquist snakket om i starten. Skrivingen kan ta dette toneleiet opp i seg og med det gi skrivingen et løft. Slik vil det kunne skapes god flyt.

Det er antakeligvis ikke så rart at ordet «magisk» stadig dukker opp i gjesteboka på Drakamöller. Man er blitt tilført noe man ikke helt klarer å sette ord på, og som forskningen kan fortelle har positive virkninger. Den andre hverdagen har vist hva en hverdag også kan være. F

SKRIVEOPPHOLD FOR FORSKERE

- Flere universiteter tilbyr todagers opphold for sine doktorander, med innlagt coaching. Universitetet i Stavanger skrev i fjor: «Unngå distraksjoner og bli med oss på to dager med fokusert skriving». Deltakerne skulle bo på hotell, det var gratis og plass til 18.
 - Man kan google «academic writing retreat» og se at det finnes tilbud i blant annet England, Spania, Italia og Sverige. Koster penger.
 - Eller man kan søke om plass på en av de mange artist residencies rundt omkring i verden. En god del av dem tar også imot forskere. Koster penger.
 - Skriveopphold med særskilte faglige bindinger gis gratis på de norske instituttene i Paris, Aten og Roma. Forskere uten fast ansettelse kan søke stipend.
 - Noen bindinger er det også på Drakamöller. Man må søke med et prosjekt som har med Norden å gjøre. Skriveoppholdet omtalt her er en blandingsvariant, med deltakere fra både academia og kunst- og kulturfeltet. Nordiskt Forum för Kultur och Vetenskap står bak og sponser oppholdet (bortsett fra reisen). Forumet har eksistert siden 2018 og lyser ut stipender to ganger i året.
 - Eksempel på forskning om skriveopphold: «The benefits and challenges of academic writing retreats: an integrative review», av Rachel Kornhaber, Merylin Cross, Vasiliki Betihavas & Heather Bridgman (2016).
-

Henrik Thune har sett utenrikspolitikken
frå innsida som statssekretær og diplomat
og frå utsida som forskar.
Foto: Per Anders Todal

Forskinga på utanrikspolitikk er friare enn før. Dessverre har ho òg blitt mindre nyttig for dei som skal lage politikken, meiner Henrik Thune.

– Vi treng den djupe, sakte forskinga

Av Per Anders Todal

Vi startar med mistanken: Finst det rom for fri og kritisk forskning på norsk utanrikspolitikk? Eller er nesten alt styrt av dei som *fører* politikken og sit på pengesekken og kjeldematerialet?

Kritikken mot den utanrikspolitiske semja har kome frå høgre, venstre og sentrum, frå sosialistar som Sigurd Evensmo på 1950-talet til den konservative statsvitaren Asle Toje i dag. «Forskning på norsk utenrikspolitikk skjer i en tåke av konsensus», skreiv Bergens Tidende på leiarplass i 2009. Slik kritikk *var* råkande, meiner eksdiplomat og eksforskar Henrik Thune. Men no er problemet eit anna, slik han ser det: Den utanrikspolitiske forskinga har blitt mykje friare, med meir grunnforskning, men samtidig mindre relevant for politikken.

– I eit land som Noreg er det alltid ein risiko for å få konsensussirkklar. Men vi ser ikkje lenger så mykje samansmelting av forskning og politikk. Problemet er at vi som land har mista dei strategiske romma for å diskutere utanrikspolitikk, seier Thune.

CV-en hans dekkjer det meste av feltet: doktorgrad i statsvitskap ved Universitetet i Oslo (UiO) og London School of Economics, forskar ved Norsk utanrikspolitisk institutt (NUPI), seniorrådgjevar i Utanriksdepartementet (UD), direktør for NOREF Senter for internasjonal konfliktløysing, statssekretær for Ap. I dag er han forfattar og deltids rådgjevar tilknytt NOREF NOREF. Thune har skrive fleire bøker, mellom anna *Hva Norge kan være i verden* og *Strengt fortrolig – Norges hemmelige forsøk på å stanse krigen i Libya*. Dette intervjuet er ein invitasjon til å tenke høgt og fritt om den utanrikspolitiske forskinga i Noreg.

EIT KART OVER DET UTANRIKSPOLITISKE FORSKINGS-NOREG

NUPI (Norsk utanrikspolitisk institutt)

Etablert av Stortinget i 1959 for å styrke kunnskapsgrunnlaget for norsk utanrikspolitikk. Formelt var NUPI uavhengig, men instituttet var lenge tett knytt til regjeringa og Arbeidarpartiet. Gjev ut tidsskriftet *Internasjonal Politikk*.

Institutt for forsvarsstudium (IFS)

Oppretta i 1980 under namnet Forsvarshistorisk forskningssenter. Ligg under Forsvaret. Studerer mellom anna tryggingsspolitikk, teknologiutvikling, internasjonalt tryggingssamarbeid, nordområda og Russland.

Fridtjof Nansens Institutt (FNI)

Oppretta som ei uavhengig stifting i 1958. Forskar på internasjonal miljø-, klima- og energipolitikk, ressursforvaltning, havrett og Arktis.

PRIO (Institutt for fredsforskning)

Vart oppretta som ei avdeling av Institutt for samfunnsforskning i 1959, sjølvstendig frå 1966. Skal drive uavhengig forskning på vilkåra for fred, konflikhtar og konfliktførebygging. Gjev ut tidsskriftet *Journal of Peace Research*.

ARENA – Senter for europaforskning (UiO)

Tverrfagleg forskningssenter ved Universitetet i Oslo. Etablert for å vere eit nasjonalt tyngdepunkt for forskning på politisk integrasjon i Europa.

Chr. Michelsens Institutt (CMI)

Frittstående institutt, oppretta i 1930 i tråd med testamentet til Christian Michelsen. Forskar på utvikling og menneskerettar i Afrika og Asia.

Senter for geopolitikk (NUPI-leidd samarbeid)

Nytt forskningssenter som skal studere stormaktspolitikk og geopolitiske endringar. Samarbeid mellom Fridtjof Nansens Institutt, Institutt for forsvarsstudium, Universitetet i Tromsø og Universitetet i Oslo. I tillegg har universiteta fagmiljø med kompetanse på utanrikspolitikk, særleg Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen, Universitetet i Tromsø og NTNU.

Konsensus

Ein angrepsvinkel til feltet er synspunkta til samfunnsgeografen Terje Tvedt, som i mange år har kritisert det såkalla *humanitærpolitiske komplekset*: ei særnorsk blanding av utanrikspolitikk, bistand, forskning, aktivisme og journalistikk, med kvelande konsensus som resultat.

– Du har levd i det utanrikspolitiske systemet i snart 30 år. Kjenner du at kritikken frå Tvedt er råkande?

– Som eit historisk bilete hadde framstillinga hans mykje for seg. Det var rett nok ikkje så mange personar som Jan Egeland, som gjekk att og fram mellom forskning, politikk og bistandsorganisasjonane. Problemet var meir økonomisk og strukturelt. Men kritikken av den norske modellen for såkalla engasjementspolitikk stemte bra.

Modellen Thune siktar til, innebar eit nært og ofte uformelt samarbeid mellom styresmakter, bistandsorganisasjonar, fagrørsle og forskingsinstitusjonar.

– Kva meiner du er endra?

– Det Terje Tvedt kritiserte, var eit *nasjonalt regime*. Det utanrikspolitiske feltet har blitt meir internasjonalt dei siste 10–15 åra, og det kunnskapspolitiske regimet er endra. Dette høyrer kanskje ut som eit slags sjølvforsvar frå mi side, men eg trur at det er mindre elitesirkulasjon og ryddigare relasjonar enn det var, seier Thune.

Da Thune vart forskar ved NUPI på slutten av 90-talet, var det i stordomstida til freds- og forsoningspolitikken. Oslo-avtalen var rekna som ein stor suksess, og ambisjonsnivået for norsk diplomati var skyhøgt. Institusjonar som NUPI og Chr. Michelsens Institutt (CMI) vart flittig brukte av UD som kunnskapsleverandørar, og vart i stor grad finansierte av departementet. Det same var tilfellet med PRIO senter for fredsforskning, som før hadde spela ei meir opposisjonell rolle.

Legitimering

Symbiosen mellom utanrikspolitikk og forskning fekk nye former medan Jonas Gahr Støre var utanriksminister frå 2005 til 2012. Støre sette mellom anna i gang Refleks-prosjektet, ein gjennomgang av norsk utanrikspolitikk med forskarar, embetsfolk

↑

Under den kalde krigen var utanrikspolitikken prega av dei lange linene, meiner Henrik Thune. Biletet viser tidlegare utanriksminister i USA Henry Kissinger (t.v.) og den norske utanriksministeren Knut Frydenlund i Oslo i 1981.

FOTO: SVEIN ERIK FURULUND / AFTENPOSTEN / NTB

↘

Ukraina-krigen har skapt ein ny tryggingsspolitisk situasjon for Europa og Noreg. Biletet viser ukrainske soldatar som brukar granatkastar mot russiske stillingar ved Bakhmut 7. mars 2023.

FOTO: DANIEL BEREHULAK/THE NEW YORK TIMES / NTB

↑

Oslo-prosessen var sett på som triumfen for norsk fredsdiplomati. PLO-president Yasser Arafat under eit besøk i Noreg i 1996, saman med statssekretær Jan Egeland (seinare NUPI-sjef) og utanriksminister Bjørn Tore Godal.

FOTO: TOR RICHARDSEN / SCANFOTO / NTB

og sivilsamfunn involvert. Somme såg Refleks som ei sunn opning av ordskiftet, andre var kritiske: «Den store debatten om norsk utenrikspolitikk skulle aldri vært ledet av staten selv», skreiv statsvitar Helene Sjursen i Morgenbladet. Henrik Thune var ein av dei to prosjektleiarane for Refleks.

– **Kva slag kunnskapsproduksjon var dette?**

– Om eg skal svare kritisk, vil eg vel seie at det var av det legitimerande slaget. Prosjektet var drive av embetsverket, og målet var å dra forskarar inn for å få i gang tenkinga. Det var ei gjennomtenking av kva Noreg skulle vere i verda. Men eg vil ikkje kalle det forskning, og det vart ikkje presentert som det.

Dei som ville drive *kritisk* forskning på utanrikspolitikken, kunne møte hard motstand. Til dømes Hilde Henriksen Waage, som i dag er historieprofessor ved UiO. I mars i år fekk ho Fritt Ord-prisen. I takketalen fortalde Waage at ho alt som hovudfagsstudent i 1987 vart kalla inn på teppet av UD og truga med injuriersøksmål fordi oppgåva hennar dokumenterte intern strid i departementet om anerkjenninga av Israel i 1948.

– Det er ikkje så mykje ein kan seie om den historia, anna enn at ho er utillateleg. Det vil vere naivt å tru at det ikkje kan kome press frå statlege institusjonar overfor forskarar framleis. Men eg er sikker på at UD har endra seg sidan da. Det Waage skildrar, var ei stygg side av kulturen som no er endra. Blant anna blir mykje meir av forskingsmidlane no forvalta av Forskringsrådet, med breie, opne utlysingar, seier Thune.

– **Seinare skapte forskinga på Oslo-prosessen problem for Waage. Det var ikkje enkelt å vere PRIO-forskar og ligge i strid med ei sentral finansieringskjelde?**

– Det er klart. For 25 år sidan kom ein ganske stor del av finansieringa til både PRIO og NUPI rett frå fagavdelingane i UD. Så skal det seiast at det aldri har vore konsensus internt i UD om Noregs rolle i Midtausten. Den har vore omstridd også i departementet, fortel Thune.

– Da eg byrja å arbeide i UD i 2006, la eg merke til at motstanden mot Noregs rolle i Midtausten var større i viktige avdelingar der enn i samfunnet elles. Mykje av konsensusbygginga vår om krig og fred har alltid vore kopla til nasjonsbygging

og nasjonalt sjølvbilet. Offentlegheita har ofte vore meir oppblåst på dette feltet enn dei diplomatiske miljøa.

Lange liner

Røtene til den breie konsensusen går attende til etableringa av norsk utanrikspolitikk rundt 1905, og heldt fram gjennom den kalde krigen, meiner Thune: For eit land som Noreg vart det lenge sett på som ein styrke å ha semje om utanrikspolitikken. Dette påverka også akademien.

– I politikken var det semja mellom Ap og Høgre som var tyngdepunktet, og dei fleste norske medium har vore lojale til hovudlinene. Det er fordelar med dette, som at Noreg kan føre ei konsekvent line over tid. Men det er tøft å utfordre politikken offentleg. Du risikerer å legge deg ut med mange.

– **NUPI-forskar Julie Wilhelmsen har fått hard medfart for synspunkta sine på Russland dei siste åra?**

– Ja, og det er enda verre å utfordre konsensus i tryggingspolitikken enn i utanrikspolitikken elles. Der er forskingsinstitusjonane enda meir samanvevde med statsapparatet. Institutt for forsvarsstudium og Forsvarets forskingsinstitutt er jo direkte underlagde høvesvis Forsvarets høgskule og Forsvarsdepartementet. Og den tryggingsspolitiske konsensusen er ekstra sterk når vi no opplever at Noreg er truga. Da blir vilkåra for kritikk ekstra vanskelege.

Som statssekretær i 2022 og 2023 opplevde Thune at takhøgda i embetsverket var større enn i det offentlege ordskiftet.

– Eg var i UD da storinvasjonen av Ukraina skjedde, og debattane der var ganske frie. Men ein del synspunkt som vart framførte ope internt, var ikkje *comme il faut* når Julie Wilhelmsen eller Asle Toje framførte liknande innvendingar offentleg. Somme av spørsmåla deira vart framstilte som nærast illojale. Dette er noko som skjer når folk opplever at ein krig angår oss direkte. Da slår det inn ei særeigen einsretting som ikkje gjev stort nok rom for samtalen vi treng for å bu oss på ei uføreseieleg framtid.

Semja i tryggingspolitikken gjev ekstra grunn til å vere på vakt, meiner Thune.

– Her vil eg setje opp ein varseltrekant. Har vi eigentleg nok fri og kritisk forskning på det tryggingspolitiske feltet? Dette er det feltet der vi kan bomme mest alvorleg. Eg synest kritikken til Terje Tvedt i dag er mest råkande for tryggingspolitikken.

– Der er det òg svært kostbart å gjere feil val?

– Ja. Om vi bygger ein dårleg struktur eller kjøper inn feil våpen på grunn av dårlege analysar, eller fordi vi let ideologi og lojalitet styre, blir det enormt dyrt. Her er kontrære og kritiske synspunkt heilt avgjerande. No brukar vi mykje på forskning som ser ut til å stadfeste semje, og for lite på å invitere inn kritisk forskning og motstemmer. Historia viser at dette kan slå feil. Eit døme er semja om kva slag forsvar Norge trong etter at den såkalla krigen mot terror tok til i 2001.

Ny fridom

I den reint utanrikspolitiske forskinga meiner Thune at den akademiske fridomen har blitt mykje større. Det har mest med pengane å gjere.

– Dei siste 20 åra er finansieringsmodellen for utanrikspolitisk forskning heilt endra. Før løyvde fagavdelingane i UD meir direkte til institusjonar som NUPI eller PRIO. I tillegg var grunnløyvingane frå staten langt større. No kjem mykje meir av pengane via Forskningsrådet og EU, og insentiva er heilt annleis. Det er publisering av fagfelleverderte artiklar i gode internasjonale tidsskrift som

blir premiært. Det betyr ikkje at prioriteringa er politisk nøytral. Men inntrykket i statsforvaltinga er at globale trendar er viktigare enn spissa politiske samfunnsmål. Eg trur dette kan være eit problem for Noreg og dei særlege utanrikspolitiske behova våre.

Samtidig som dreininga av pengestraumane har gjort forskinga friare, har ho blitt mindre relevant for dei som fører utanrikspolitikken, meiner Thune.

– Norsk utanrikspolitikk er jo ikkje så veldig interessant for dei store fagtidsskrifta. Dermed får vi færre forskarar som er kompetente på dette. UD tingar framleis ein del rapportar frå forskingsmiljøa, men omfanget er mindre. Slike oppdrag har òg fått mindre verdi for forskarane. Spørsmålet er: Har vi nok kunnskapsproduksjon om norsk utanrikspolitikk, med dei store endringane som skjer rundt oss?

Thune heller mot at svaret er nei. Og når norske forskingsmiljø ikkje lenger kan levere den kunnskapen som trengst, finst det andre tilbydarar.

– Det er svære kunnskapsprodusentar i tenketankane i Washington og Brussel. Dette er jo ein internasjonal diskurs. Særleg i USA er det tett samband mellom tenketankmiljøa og den utøvde utanrikspolitikken, og folk går att og fram mellom politiske verv, forskingsinstitusjonane og tenketankane.

Ideane frå slike miljø er i dag viktigare i den norske statsforvaltinga enn det som skjer ved

– Dei som ville drive kritisk forskning på utanrikspolitikken, kunne møte hard motstand.

FOTO: PER ANDERS TØDAL

– *UD tingar enno rapportar frå forskingsinstitusjonane, men eg trur ikkje dei blir mykje lesne.*

HENRIK THUNE

norske forskingsinstitusjonar, meiner Thune.

– Mykje av policyproduksjonen skjer i USA. Når det dukkar opp nye utanrikspolitiske konsept der, blir det kjapt plukka opp her òg. Norske politikarar og embetsverk i UD les dei same tinga som folk les i USA.

Lite strategisk

– **Om du vender perspektivet: Korleis ser forskinga på utanrikspolitikk ut frå innsida av politikken?**

– I diplomatiet og som statssekretær såg eg ikkje mykje innverknad frå forskinga. Eg har ikkje inntrykk av at forskingslitteraturen blir lesen i særleg grad. UD tingar enno rapportar frå forskingsinstitusjonane, men eg trur ikkje dei blir mykje lesne, seier Thune.

Han meiner utanrikspolitikken i røynda er langt mindre strategisk enn dei fleste ser for seg.

– Frå utsida ser mange for seg at dette er langsiktige, kalkulerte og strategiske greier. Tenk på figurar som dei amerikanske strategane Henry Kissinger og Zbigniew Brzezinski (rådgjevar for president Carter, red.mrk.), det mytiske, den lange, djupe analysen. Under den kalde krigen var faktisk norsk utanrikspolitikk basert på meir langsiktig analyse, meiner Thune.

– Etter den andre verdskrigen og opprettinga av Nato var det lenge politisk konsensus om dei store linene. Men no treng vi nye liner, og politikken er for sterkt prega av nyhendeagendaen.

– **Da treng kanskje ikkje UD så mykje vitenskapleg kunnskap lenger?**

– Jau, behovet er stort. I dag har vi ikkje lenger ordentlege strategiske rom for å diskutere utanriks- og tryggingsspolitikk – ikkje i UD, ikkje i partia

og ikkje i forskingsinstitusjonane. Forskarane har masse kompetanse, men dei manglar insentiv for å gjere kunnskapen sin relevant. Behovet er stort. Det står ikkje på viljen, men på rett finansiering.

– **Kva treng UD forskinga til, da?**

– Vi treng den djupe, sakte forskinga også for å få kunnskap som er nyttig for politikken. Når vi manglar djupna, går det ut over evna til å tenke kritisk. Og no treng vi å tenke nytt om både utanrikstradisjonen og tryggingsspolitikken. Vi har ein ny geopolitisk situasjon: Kina ekspanderer, USA er uføreseieleg. Vi må finne ut kva slags land vi skal vere i verda.

Å berre hente inn kjappe rapportar for å dekke akutte behov er ikkje nok, meiner Thune.

– Dette gagnar oss ikkje på lang sikt. Mange andre land tenker mykje meir strategisk enn vi gjer. Forskingssektoren vil gjerne delta i strategisk tenking, og embetsverket treng det. Likevel skjer det ikkje.

– **Det burde vel finnast spennande tema å forske på i norsk utanrikspolitikk?**

– Absolutt. Men i dei internasjonale tidsskrifta er det mykje lettare å få publisert artiklar om USA, Kina eller Europa enn artiklar som er direkte relevante for Noregs særmerkte situasjon. F

IVER B. NEUMANN

– Dei skriv for naboen

I hovudsak er framstillinga til Henrik Thune rett, meiner Iver B. Neumann, direktør ved Fridtjof Nansens Institutt.

– Instituttsektoren har fått eit tyngre forskingspreg enn før, sjølv om han framleis leverer ein del nyttige saksspesifikke ting til UD. Men endringa er i hovudsak av det gode. Vi går i pluss, samanlikna med fortida, seier Neumann.

Han meiner forskarane kunne gjort meir sjølv for å gjere arbeidet sitt relevant i det offentlege ordskiftet.

– Altfor mange skriv berre for ho som sit på kontoret ved sida av. Mange forskarar klarer ikkje å formidle funna sine. I dag har vi kanskje eit dusin forskarar på utanrikspolitikk som klarer å legge av seg fagsjargongen og spisse bodskapen. På andre sida: Det er fleire enn vi har hatt nokon gong før.

Forskarane kan òg formidle kunnskapen sin direkte til avgjerdestakarane via formelle eller uformelle kanalar, påpeikar Neumann.

– Forsvarsdepartementet gjer dette langt meir systematisk enn UD gjer. Dei har årlege konferansar der forskarane kan spele inn forslaga sine direkte til departementet. Men å setje i gang eit ordskifte gjennom ein kronikk er ofte vel så effektivt.

JULIE WILHELMSSEN

– Framleis styring

Julie Wilhelmsen er leiar for Forskingsgruppa for Aust-Europa og Asia ved NUPI. Ho er ikkje samd i at forskinga på utanrikspolitikk har blitt verkeleg fri.

– Forskinga er nok ikkje like politisk styrt som før. Men når departementet gjev pengar via Forskingsrådet, er det jo samtidig styring på det. No når det er fokus på tryggingsspolitikk, blir det til dømes utlyst mykje pengar til tryggingsspolitiske studiar, seier Wilhelmsen.

– Samtidig er det nok ein viss mismatch. Når UD gjev pengar via Forskingsrådet, ønsker dei seg kanskje noko spesifikt, medan Forskingsrådet ser etter framifrå forskning og vurderer om søknadene er akademisk banebrytande. Da blir det ikkje alltid den forskinga UD vil ha.

Også innteningsplikta avgrensar den faglege fridomen, meiner Wilhelmsen.

– NUPI har hundre prosent innteningsplikt. Alle forskingsmidlar må ein konkurrere om. Når institutta har så lite basisfinansiering, blir det feil å hevde at forskinga er fri.

Wilhelmsen kan skrive under på at det er krevjande å utfordre den tryggingsspolitiske semja medan kriggen rasar i Ukraina.

– Når vi snakkar om Russland og Ukraina, skjer det i ein situasjon der mange opplever at den norske staten og nasjonen er truga. Da er det tøft å prøve å sjå konflikten frå meir enn eitt perspektiv. I ein slik situasjon er konsensusen sterk.

EIVIND VAD PETERSSON

– Utfyller kvarandre

«Henrik Thune har gode poeng. Det er krevjande at forskinga om utanrikspolitikk samstundes skal vere uavhengig og relevant. Men grunnforskning og oppdragsforskning heng saman og utfyller kvarandre», skriv statssekretær Eivind Vad Petersson i Utanriksdepartementet på e-post.

Han viser til at UD støttar grunnforskning gjennom årlege løyvingar til Forskingsrådet.

«Det er ikkje gjort over natta å utvikle solid og etterprøvbar kunnskap. Difor er det viktig å investere i brei og uavhengig grunnforskning. Når grunnforskninga er sterk, blir det også enklare for UD å tinge raske analysar når vi treng det. Difor har UD nyleg inngått rammeavtalar med sju norske forskingsinstitusjonar. Det gjer det enklare å hente inn kunnskap raskt. Grunnforskning og oppdragsforskning utfyller kvarandre. Saman gir dei oss kunnskapen vi treng for å ta gode avgjerder.»

Peterson viser òg til at UD i 2023 tok initiativ til Senter for geopolitikk, der forskarar frå fleire institusjonar skal gje perspektiv på store utanrikspolitiske spørsmål.

– Matematikk skal leses som dikt

Det mener Jo Røislien, og derfor er «Good Will Hunting» en god film hvis man ser bort fra matematikken.

Av Julia Loge

Good Will Hunting

Manus: Matt Damon og Ben Affleck
Drama, USA 1998

I disse dager er Matt Damon kinoaktuell som Odyssevs, og for snart 30 år siden hadde han tittelrollen i en annen prisbelønt film: «Good Will Hunting» («Den enestående Will Hunting»). Der spiller han Will, en ung mann som prater Harvard-studenter i senk om økonomisk historie på bar for å imponere damene, for deretter å løse kjærestens biologi-innlevering i en håndvending. Enestående i seg selv, men der han er virkelig enestående, ifølge filmens narrativ, er som matematiker. Will er vaktmester på MIT (Massachusetts Institute of Technology) og blir oppdaget idet han løser et avansert matematisk problem som skulle utfordre studentene.

90-tallssynder

– Jeg har så mange meninger om den filmen, utbryter Jo Røislien allerede før vi har funnet et sted å sitte. Og så er han i gang.

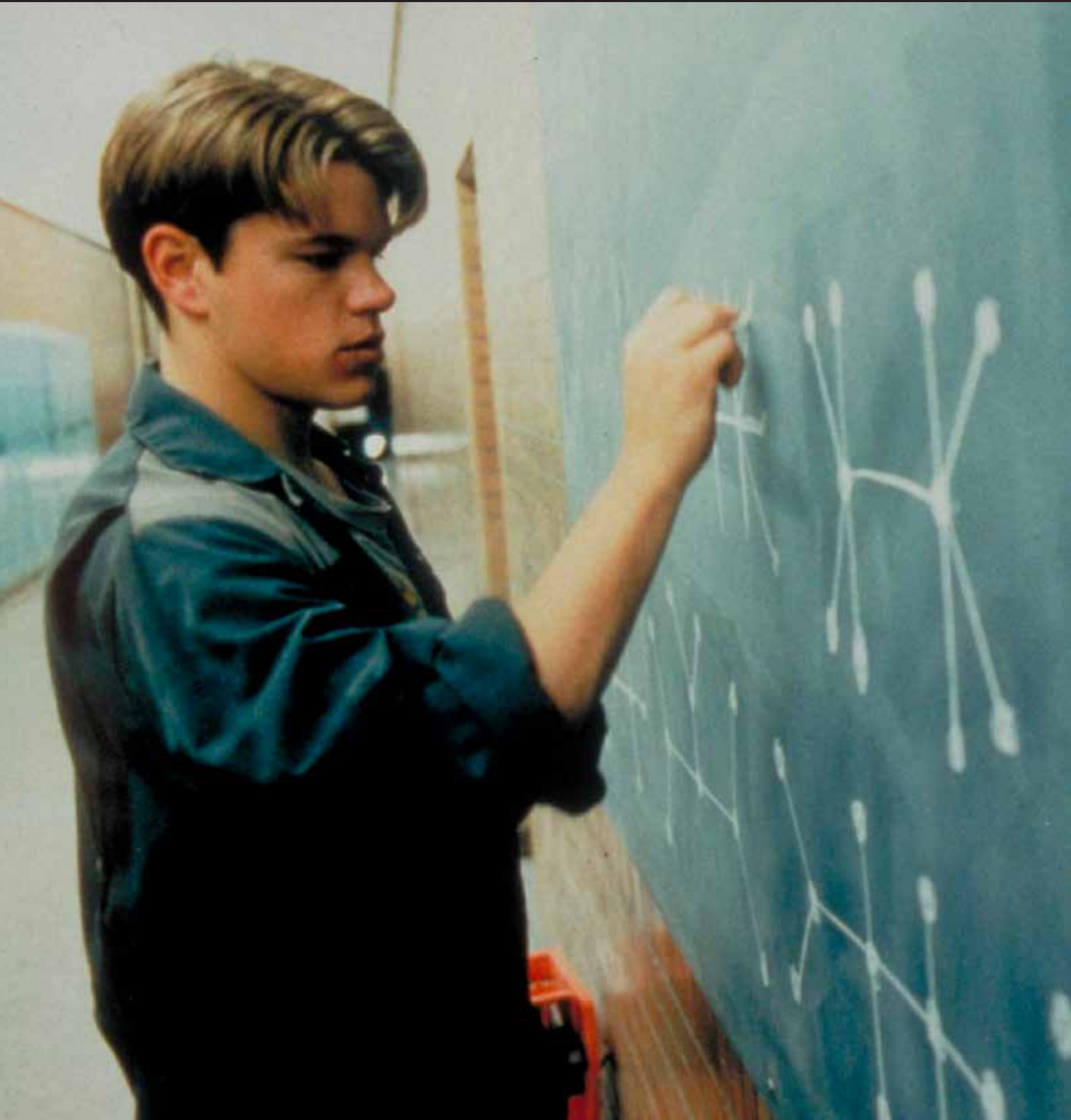
Røislien er professor i matematisk statistikk ved Universitetet i Stavanger og er glad i matematikk på TV. Men før vi kommer så langt, må han lufte litt frustrasjon over hvordan kvinnelige studenter behandles i filmen. Der er ikke engang Will særlig enestående.

– Det er en ganske kjip måte å omtale kvinner på. Det er et par andre filmer også som jeg og kona syntes var så gode, og så ser vi dem igjen og tenker: «Shit, var det sånn vi behandlet folk på 90-tallet?» Metoo trengtes helt åpenbart, åpner Røislien.

Wills tavlematematikk er
egentlig ganske enkel å løse.

FOTO: ALAMY/MIRAMAX

F

**– DET AT HAN ER SÅ INNMARI
SMART OG FLINK I MATTE,
ER IKKE DET SOM GJØR DETTE
TIL EN GOD FILM.**

JO RØISLIEN

På neste innpust kommer neste frustrasjon, som er at Will ikke bare er et mattegeni, men at han også skyter kunnskapstette innertiere når det gjelder både økonomi, juss og kunsthistorie.

– Denne guttungen kan tydeligvis alt om alt. Men ingen kan alt om alt, sier Røislien.

– Det blir bare for mye. Fagfeltene er også for forskjellige til at kunnskap på det ene feltet kan hjelpe deg i det andre. Skal du være god i historie, må du lese tusenvis av sider. Skal du være god i matematikk, trenger du ikke lese veldig mye. Men du må forstå en del ting som er utrolig tungt for hjernen å forstå. Det er helt ulike læringsmåter, fortsetter han.

Og ennå har vi ikke kommet til verken matematikken i filmen eller det som irriterer Røislien mest med filmen.

Grafteori

Når Will duellerer om økonomisk historie med en Harvard-student, refererer de til ekte verk. På samme måte har manusforfatterne hatt en

Matematikk skal leses sakte, mener Jo Røislien.

FOTO: JULIA LOGE

matematiker på laget for å forme dialogene om matematikk. Begge tavleoppgavene Will løser, er hentet fra feltet grafteori, forteller Røislien, og det er noe av det positive: Oppgavene hører til under samme emne.

– Det er fint at det er et lukket og internt konsistent univers. Det er ekte matematikk.

Grafteori er matematikkens språk for forbindelser og brukes til å studere parvise relasjoner. For Røislien, som jobber med medisinsk statistikk, kan det for eksempel være et kart over smitteveier mellom mennesker, sånn som et «klinekart», der hvert individ er en prikk (en node) og hver smittebane er streken mellom dem.

– Grafteori er ordentlig, ordentlig morsomt. Det var et av mine favorittfag da jeg studerte.

Men så kommer det som gjør at filmen pådrar seg omtale som «hatet» av matematikere:

– Noe av det vanskeligste i grafteori er å utvikle et vokabular for å kunne snakke om grafer som et matematisk problem. For å lage problemer som er helt entydige, må du ha et utrolig presist språk. Derfor er problemene i filmen vanskeligere å definere enn å løse.

En av oppgavene Will løser, er: «Tegn alle homeomorfisk irredukbare trær med størrelse $n = 10$.» Homeomorfisk betyr at formen er den samme selv om den er vridd på, for eksempel er bokstavene p, b, d og q homeomorfe fordi de har samme form. Irredukbare betyr at de ikke kan forenkles, slik for eksempel to streker etter hverandre, forbundet av én node, kan forenkles til én strek. Oppgaven på tavlen som Will løser, er egentlig en variant av å lage flest mulig figurer med ti prikker og med streker mellom dem.

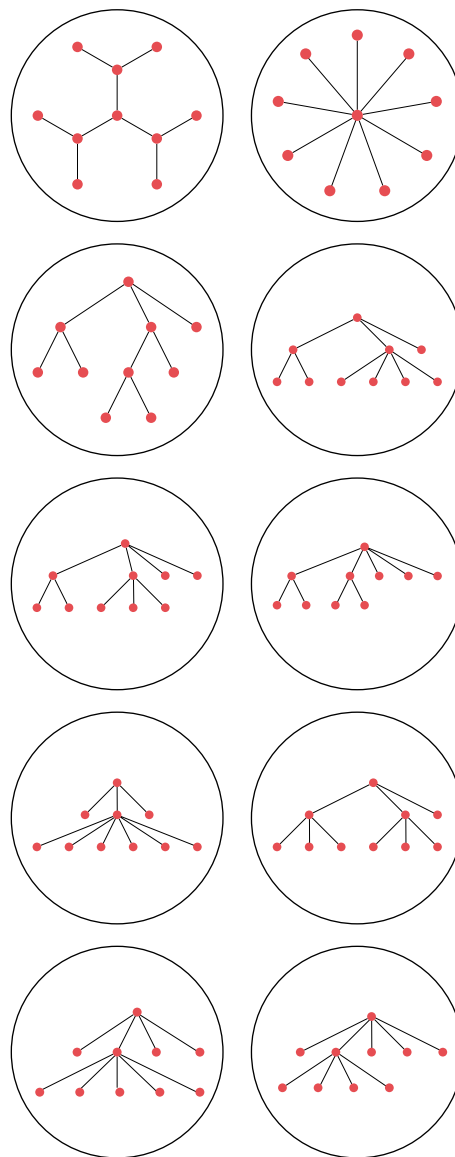
– Selv barn kan sette seg ned med tusj og papir og løse det bare ved å tegne. Da sitter du og tegner litt til du blir lei, og så oppdager du at det ikke er så mange mulige svar.

Det er faktisk bare ti muligheter (fasit til høyre).

Tavle og kritt

Will og professoren jobber også sammen på en tavle, noe som er helt reelt i matematikernes virkelighet. Tavle og kritt er deres viktigste arbeidsverktøy, ifølge Røislien.

– Vi bruker dem masse. Professorer i matema-

↑
**Fasit på oppgaven
i teksten til venstre:**

Her er alle de ti mulige trærne, men i filmen
rekker Will bare å tegne åtte av dem.

tikk har favorittkritt. Jeg hadde en foreleser som bestilte store kasser med kritt fra utlandet, for han hadde én kritttype som han syntes var den aller beste. En annen professor ble allergisk mot kritt, så han kom alltid til forelesning med gummihandsker. Krittet slapp han ikke!

Men det Will og professoren gjør på tavlen, er ikke like reelt.

– De skriver problemet midt på! Kjempesvært! Vi begynner øverst i venstre hjørne, med ganske liten skrift. For å bevise de læresetningene og teoremene som du jobber med, fyller du ikke én sånn tavle – du fyller mange, for det er teknisk vanskelig. Og så står de og forkorter noen brøker sammen! Nei, vet du hva, det går rett og slett ikke!

I en annen scene løser Will matteproblemer i duggen på baderomsspeilet.

– Men et spill er ikke stort nok til å løse disse problemene. Will har dårlige arbeidsvaner.

Uvanene henger ved når Will setter seg ned med en bok. Han blar gjennom uten tid til å feste blikket. Altfor fort, ifølge Røislien. *Ingen* kan lese så fort.

– Mange av bøkene i matematikk er tynne. Det

er veldig lite tekst i dem. Det er fordi matematikk skal leses som dikt. Det er noen få ligninger, noen få symboler som sier noe veldig stort. Så vi leser sakte, sakte, sakte. Kanskje er det dette jeg liker med matematikken, å våge å være sakte, sier Røislien.

Til gjengjeld, har du lest en matematikkbok og skjønt alt, så trenger du ikke lese en ny bok om det samme.

Et samfunnsproblem

Så var det Røisliens to irritasjonsmomenter:

– Det ene er ideen om at matematikk er noe du bare *kan*. Det er ingen som har det sånn. Selv vi som har et talent for matematikk, må få det presentert, skjenne det og så gå videre. Vi skjønner kanskje logikken forttere enn andre, men ingen skjønner en ny type matematikk av seg selv.

Derfor er det for Røislien et fullstendig sidespor i filmen at Will er så fenomenalt flink. For historiens del kunne han like gjerne vært vanlig flink.

– Det at han er så innmari smart og flink i matte, er ikke det som gjør dette til en god film, sier han.

For selv om det er mye som provoserer, er det egentlig en god film, ifølge Røislien.

– Samspillet mellom Will og psykologen (Robin Williams) er utrolig vakkert. Det er noen monologer som er helt fantastiske. Hvordan personene vokser gjennom filmen, alt dette mellommenneskelige. Det er rørende, sier Røislien.

Derfor er det ikke bare et sidespor, det er et stort irritasjonsmoment for Røislien at Hollywood forsterker geni-myten.

– Det andre er: Det er et samfunnsproblem at matematikk framstilles som noe du enten kan eller ikke kan. Fordi det gjør at alle som sliter med matematikk, tenker at «å, jeg kan det ikke». Og så gir de opp for tidlig. Hadde det vært sant, så hadde alle enten fått null eller seks på matteprøver. Men det er ikke sånn, mattekarakterene fordeler seg helt jevnt, som i norsk, tysk og geografi. Noen skjønner masse, noen skjønner lite, og de fleste skjønner en del.

Er Røislien dermed enig med matematikerne som hater filmen?

– Jeg ikke så glad i ordet «hater». Men jeg er for så vidt enig med dem, derfor ville jeg sagt «misliker sterkt». **F**

JO RØISLIENS MATTEFILM- ANBEFALINGER

Matematiker Jo Røislien og familien har de siste månedene sett flere matematikk-filmer, og de har favorittlistene klare. To eldre filmer lurer i bakgrunnen: den omtalte «Den Enestående Will Hunting» og «A Beautiful Mind». Etter å ha sett den første er Røislien nå redd for at et gjensyn kan ødelegge for den andre, som i årevis har stått øverst på mattefilmappen.

Han synes at i de beste mattefilmene brukes matten for å løse et ekte problem, som i «21», der de bruker matematikk for å lure kasinoene i Las Vegas, eller i «Moneyball», der de bruker statistikk og sannsynlighetsberegning for å vinne i baseball. I «Imitation Game» brukes matematikk til å løse koder og vinne 2. verdenskrig.

– Da fikk jeg litt puls over matematikken.

Han anbefaler også en sær kunstfilm fra 90-tallet: «*π*» og filmene «Hidden figures» og «Gifted». Helt på topp troner altså «A Beautiful Mind».

– Den filmen er så viktig for meg at jeg fortsatt har lyst til å tro at den er den beste mattefilmen jeg noensinne har sett. Så den kommer jeg nok ikke til å tørre å se igjen.

NÅR TRUGA DYR BLIR STATUSSYMBOL

Ragnhild Sollund skal forske på korleis troféjaktsselskap og dyrehagar framstiller seg sjølve.

Tekst: Kjerstin Gjengedal

Foto: Erik Norrud

KVEN: Ragnhild Sollund, professor ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo

FÅR: 12 millionar kroner frå Forskringsrådet

SKAL: undersøke legitimiteten til troféjaktsselskap og zoologiske hagar og kva rolle dei spelar for bevaring av truga dyreartar

**– VISST ER EG AKTIVIST,
EG TRUR JO AT FORSKING
KAN BIDRA TIL
EI BETRE VERD.**

RAGNHILD SOLLUND

Sjeldan kjem skadefryd så utilsjørt til uttrykk i sosiale medium som når ein milliardær som har reist til Afrika for å drepe storvilt, sjølv blir offer for dyra han jakta på. Likevel held både troféjakt og handel med levande og døde truga dyreartar fram i stor skala. No skal forskarar finne ut kva som er funksjonen deira i vår tids naturmangfaldskrise.

Tilslag med eit nødsrik

– Eg tenkte å starte med å gratulere med tildelinga, men du har jo fått FRIPRO-midlar fleire gonger før, så for deg er dette kanskje daglegdags?

– Nei, det er det absolutt ikkje. Dette prosjektet måtte eg kjempe hardt for, seier Ragnhild Sollund, professor i kriminologi ved Universitetet i Oslo (UiO).

Ho forskar på grøn kriminologi og vart tildelt FRIPRO-midlar i kategorien for erfarne forskarar i vår. Men tildelinga sat langt inne. Ho fekk i første omgang dårlege karakterar, avslag og FRIPRO-karantene.

– Panelet som vurderte søknaden, meinte at prosjektet var heilt unødvendig, at det ikkje var i forskingsfronten, og at spørsmåla ikkje var verd å forske på, fortel Sollund.

Då ho undersøkte kven som sat i panelet, fann ho at ingen hadde kunnskap om feltet hennar. Sollund klaga på saksbehandlinga, fekk medhald og ny vurdering, og altså til slutt tilslag.

– Det var først og fremst ein gedigen lette, for det er ei så stor påkjenning med ein slik prosess. Og for min del blir dette mitt siste forskingsprosjekt, for eg blir pensjonist om nokre år. Så det var dette eller ingenting, seier ho.

Overraska over troféomfang

Sollund har lang fartstid i forskingsfeltet grøn kriminologi, der ho har vore ein pioner. I det første prosjektet sitt, som også fekk FRIPRO-finansiering, såg ho på korleis utvalde europeiske land, inkludert Noreg, handhevar to internasjonale konvensjonar: CITES-konvensjonen, som regulerer handel med ville dyr og plantar, og Bernkonvensjonen, som vernar ville dyr og leveområda deira. Der

dukka det opp spørsmål ho vart interessert i å forfølge vidare.

– Data frå CITES-konvensjonen sin database viste at Noreg er eit stort troféimportland. Det var eg ikkje klar over før eg sat og forska på det, seier Sollund.

I tillegg fann ho at når det blir oppdaga forsøk på å innføre ville dyr ulovleg til Noreg, blir det beslaglagde dyret avliva med mindre ein dyrehage seier ja til å ta imot det.

Samtidig hevdar både dyrehagar og troféjaktsselskap at aktivitetane deira er med på å bevare truga dyreartar. Denne argumentasjonen vil Sollund og prosjektpartnerane hennar no gå empirisk etter i saumane.

Kontroversiell jakt

– Dei internasjonale troféjaktsselskapa opererer primært i afrikanske land, men også i land som Canada og USA. Det kostar typisk eit par hundre tusen kroner å få drepe eit dyr som høyrer til ein truga art. Det skjer til dømes ved at løver blir alte opp inne i ei innhegning, og så blir jegerar inviterte inn for å skyte løvene, fortel ho.

Argumenta for slik jakt er at ein del av pengane går til lokalsamfunna og mellom anna blir brukte til å etablere reservat og utdanne viltvaktarar.

– Men det er kontroversielt, for då misser jo lokalbefolkninga tilgangen til dei same områda, i tillegg til det ulogiske i at ein skyt dyreartar for å bevare dei, seier Sollund. Ho legg til at forskning dessutan peikar mot at svært lite av det som kjem inn av trofépengar, faktisk går til bevaring.

Også dyrehagar legg gjerne vekt på at dei har ei viktig rolle i å bevare truga dyreartar. Det kjem an på kva ein eigentleg meiner med det, peikar Sollund på. Dersom det berre er snakk om å oppbevare dyr, som ein levande genbank, kan påstanden godt stemme.

– Men dersom tanken er at dei skal bidra til bevaring i naturen, er hypotesen min at påstanden ikkje stemmer. I litteraturen har eg funne veldig få døme på at dyrehagar bidreg til bevaringsprogram der dyr blir utplasserte i naturen. Men i kvalitativ forskning kan ein få overraskingar, og eg er viss på

Menneskelege aktivitetar trugar mange dyreartar. Her ser vi nokre av dei i utstillinga «Natur i nød» på Naturhistorisk museum i Oslo.

Denne avkappa handa frå ein gorilla i utstillinga «Natur i nød» på Naturhistorisk museum vitnar om korleis også forskingsinstitusjonar for lenge sidan medverka til ei form for troféjakt.

Ifølgje dyrevernlova har alle dyr eigenverdi, men eigenverdien kjem ofte i konflikt med verdien dei har for menneske.

Alle bileta i saka er tekne på Naturhistorisk museum i Oslo. Dei utstilte dyra er samla inn i tida kring 1900. Museet opplyser at dei i dag har strenge retningslinjer som skal sikre at dyr som blir samla inn, er skaffa på lovleg og etisk vis.

at eg kjem til å møte entusiastiske bevaringsbiologar i dei zoologiske hagane, seier ho.

Koloniale strukturar

Forskarane skal sjå på kva for argumentasjon dyrehagane og troféelskapa nyttar, ved å studere deira eigen kommunikasjon og gjere intervju. Dessutan vil dei kartleggje folks oppfatning av desse aktørane ved å gjere spørjeundersøkingar og intervju med publikum i zoologiske hagar og folk som nyttar tilboda til troféjaktelskapa.

– *Den fulle prosjekttittelen er «Benektelse av skade? Nykolonial bevaring gjennom troféjakt og dyrehager».* Korleis kjem kolonialisme inn her?

– Det troféjakt og dyrehagar har til felles, er jo kolonialisme, seier Sollund.

– I kolonitida var det vanleg at ein frakta dyr frå koloniserte land til Europa som statusobjekt og for å stille dei ut. Ikkje berre dyr, men også menneske. Det var ein del av koloniseringa. Og det same var troféjakta. Tenk på britiske lordar som skulle ned til koloniane og skyte trofé.

Dette mønsteret held fram den dag i dag, meiner ho. Handelen med truga dyreartar er svært omfattande, og CITES-konvensjonen, som er eit forsøk på å regulere denne handelen, dekkjer både levande dyr og trofé.

Eit spørsmål om status

Gjennom prosjektet vonar ho å få meir kunnskap om kva troféjegerar i Nord-Europa og USA eigentleg oppnår ved å henge truga dyr på veggen. Det skal rekrutterast ein stipendiat som vil få hovudansvar for å intervju norske troféjegerar om dette.

– Det må jo gi ei form for status. Det er eit spesielt sikt av folk som driv med dette, som dreg til Afrika og kjøper trofépakkelløysingar til fleire hundre tusen, for deretter å betale endå meir for å få troféet henta heim og preparert, peikar Sollund på.

For dette er slett ikkje stovereint overalt, understrekar ho. Nokre land har forbod mot import av trofé, og ei rekkje flyselskap nektar å frakte dei.

– Så kva jegerane får ut av det, lurar eg på. Og når Noreg har lisensjakt på rovdyr og let jegerane behalde kroppen til dyret, då er det som om ein oppmodar folk til å drive troféjakt her heime også.

– *Korleis plasserer prosjektet seg i forskingsfronten?*

– Fagfellane som vurderte prosjektet andre gong, la vekt på at det er viktig fordi denne typen forskning ikkje finst frå før. Vi vil undersøke legitimiteten til aktørane ved å snakke med dei, og det er til både vår og deira fordel at den kunnskapen kjem fram, seier Sollund.

Grønvasking eller ikkje?

Ho forventar at dei vil avdekkje ein god del ambivalens og paradoks. Det er til dømes lett å mistenkje at mange av påstandane om at aktørane medverkar til bevaring av truga dyreartar, er rein grønvasking – men om det faktisk er slik, står att å sjå.

– Her er det jo ulike syn. Det finst bevaringsbiologar som meiner det er betre at nokre få dyr blir skotne, slik at ein kan bevare andre, dei er opptekne av å bevare arten og er ikkje så interesserte i individa. Samstundes er til dømes ein elefant del av ein flokk med sosiale strukturar, så ein kan hevde at når ein drepe ein elefant, øydelegg ein også flokken, seier ho.

Ein annan ting er korleis publikum i dyrehagar oppfattar det dei ser, og kva dei tenkjer om forholdet mellom menneske og dyr. Kjenner dei ubehag eller entusiasme, og korleis bidreg sjølvrepresentasjonen til dyrehagane til det?

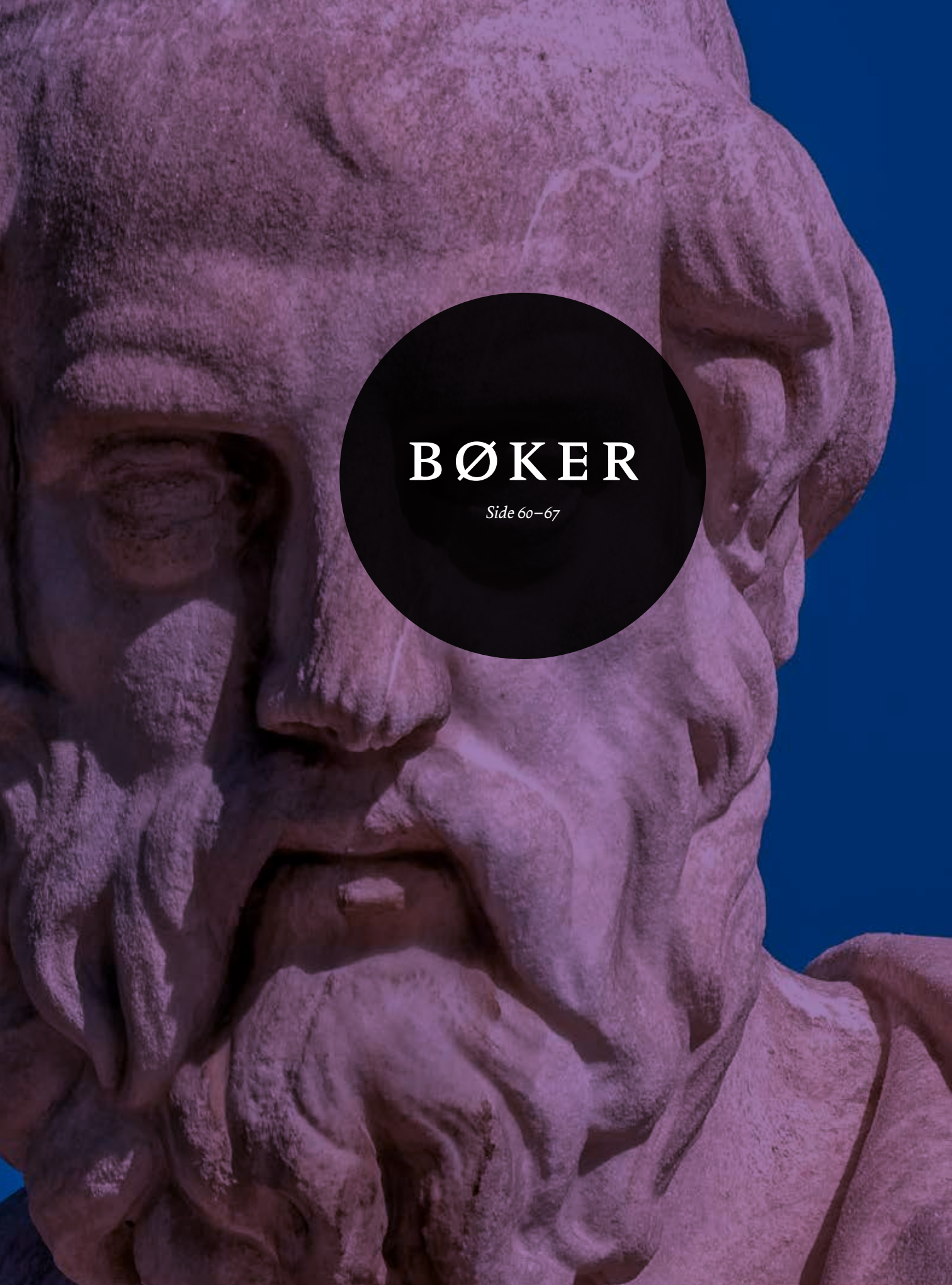
– *Dyrehagar rettar seg ofte mot barn, det er ein stad ein tek med seg barn for at dei skal lære om dyr dei elles aldri vil få sjå?*

– Eg tykkjer det er interessant. Ein vil lære barn korleis dei ville dyra ser ut, men då lærer ein jo opp barn til at det er naturleg å sjå ville dyr i bur, seier Sollund.

Forskaren prøver ikkje å late som om ho er nøytral i spørsmålet om dyrs rettar – like lite som ho stiller seg nøytral til barnemishandling, som ho uttrykkjer det. Ho er ein aktiv samfunnsdebattant i spørsmålet om kva vi menneske meiner vi har rett til å gjere med dyr. Etter førre FRIPRO-prosjekt klaga ho formelt staten Noreg for brot på Bernkonvensjonen i spørsmålet om regulering av ulvepopulasjonen. Men ho fryktar ikkje aktiviststempleet.

– Eg brukar seie at visst er eg aktivist, eg trur jo at forskning kan bidra til ei betre verd. Eg tykkjer handel med ville dyr er ein uting, men eg er interessert i å vite kvifor det skjer, og kva folk får ut av det, seier Sollund. **F**

BØKER

Side 60–67

LYSER OPP MØRKETIDEN MED ET MORD

Med mordtiltalte Gudrun i sentrum
får vi en spennende beretning
om Norge på 1400-tallet.

Av Siri Lindstad

Det norske 1400-tallet er et slags svart hull, konstaterer historiker Ole-Albert Rønning Nordby, og spør retorisk: «Kan du huske én viktig hendelse fra norsk historie som fant sted på 1400-tallet? Vet du om én person som levde i Norge på 1400-tallet som du kan nevne i et middagsselskap og forvente gjenkjennende nikk fra gjestene rundt deg?»

Nei, må jeg selv innrømme, som svar på begge spørsmålene. Kontrasten er stor til det som skjer ute i Europa på samme tid. Der tenkes nye tanker rundt kunst, arkitektur, filosofi, teologi og musikk og utgjør begynnelsen på det vi kaller renessansen. Der leder Jeanne d'Arc de franske troppene når de befri Orléans fra engelskmenne under hundreårskrigen. Der seiler oppdagelsesreisende ut i verden, mens Gutenberg gir oss den første trykte bibelen.

I Norge skjer det likevel mer enn nok til at Rønning Nordby, til daglig forsker ved Nasjonalbiblioteket, kan skrive boken *Mord*. For skjærtorsdag 17. april 1432 står en kvinne tiltalt for nettopp mord på tinget i Ringsaker. Rundt den hendelsen skriver Rønning Nordby fram en leseverdig beretning om Norge i det som ellers kan fortone

seg som «tomrommet mellom svartedauden og reformasjonen», som forfatteren selv kaller det.

Han begynner riktignok ganske famlende. Skulle denne anmeldelsen vært basert på bokens femti første sider, ville jeg brukt en del tid på å diskutere hva som gir en forfatter autoritet. I bokens første del forsøker nemlig Rønning Nordby å plassere den mordtiltalte Gudrun fra Berg og den

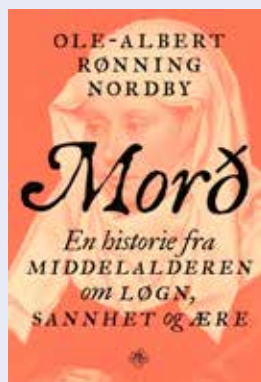
drepte ektemannen Sigurd Jonsson i tid og rom. Alt vi vet om Gudrun, er det som står i de to ordknappe rettsdokumentene som omhandler saken mot henne. Derfor blir det mange formuleringer fulle av forbehold, mange «kanskje» og «nok», i et forsøk på å få leseren med på en troverdig fortelling basert på ytterst få fakta om Gudruns bakgrunn, sosiale status og hverdagsliv. Det gjør historien vag og vanskelig å bli engasjert i. «Plasseringen av Gudrun som husfrue på Berg er et valg vi har tatt», skriver forfatteren, og jeg får lyst til å protestere: Det er ikke jeg som leser, som tar det valget. Du får selv stå for det du skriver.

Men jeg leser likevel videre, og snart blir motviljen min byttet ut med en jevnt stigende entusiasme for historien jeg blir fortalt, etter hvert som forfatteren får stadig mer fast grunn under føttene.

Som når han gjør rede for betydningen av «fama», et begrep med røtter i den greske mytologien. Pheme var gudinnen for rykter og omdømme, avbildet med vinger og trompet. Tenk bare på det engelske ordet «fame», eller vårt eget «famøs».

Når Gudrun blir tiltalt for det man mener er mordet på ektemannen, er hennes fama, hennes omdømme, avgjørende for hele rettergangen. For hvorfor er det ingen som tror på hennes forklaring om at hun ikke hadde noe med ektemannens død å gjøre? Hvorfor er det ingen i bygda som vil forsvare henne?

Rettssaken mot Gudrun foregår i to runder, for selv om hun blir kjent skyldig etter første runde, åpner kongens menn for at hun skal få muligheten til å bevise at hun faktisk er uskyldig. Det er en fengslende true crime vi får høre. Når den for lengst

Ole-Albert Rønning Nordby
*Mord. En historie fra middelalderen
om løgn, sannhet og ære*

KAGGE FORLAG, 2026
351 SIDER
VEIL. PRIS: KR 449

gravlagte ektemannen mot slutten graves opp igjen, slik at banesårene kan studeres nærmere, kjennes det som at alt nå kan skje.

Likevel er denne rettssaken først og fremst en inngang til den langt større historien om et Norge som er i ferd med å legge svartedauden bak seg, og der nye tanker om både makten, døden og mennesket begynner å gjøre seg gjeldende, tenkning som i stor grad kom utenfra.

Rønning Nordby er på sitt beste når han ubesværet trekker inn filosofer og teologer som Augustin og hans syns på ekteskapet, Thomas Aquinas'

teorier om menneskets sjel, eller den italienske juristen Thomas av Piperata, som på slutten av 1200-tallet argumenterte for strengere bevis i mordsaker. Alt dette er nye intellektuelle strømninger som svever over et Europa i endring, også over potetåkrene på Hedmarken, der en bondekone står tiltalt for mord.

Det er et velkjent grep, dette å la historien om det lille hverdagsmennesket som havner i en alt annet enn hverdagslig situasjon, tjene som inngang til en større og mer kompleks kulturhistorie. I fjor fortalte rettshistoriker Jørn Øyrehaugen Sunde om det

norske 1700-tallet gjennom historien om Kari Knutsdatter, som ble hals-hugget i 1771, i boken *Forsvarstale for eit vondt menneske* (Forskerforum nr. 1/26)). Like før kom historiker Hans Jacob Orning med boken *Myten om den gode kongen*, der 1200-tallets menneskers lokale organisering av makt og rett ble løftet fram (Forskerforum nr. 7/25)). Rønning Nordbys bok er som et møte mellom disse to bøkene, men likevel noe helt for seg selv: en fortelling om et enkeltmenneskes plass i fellesskapet, i Ringsaker, i Norge, i verden; et liv levd for seks hundre år siden, men med gjenklang også i dag.

TRUMP GJENNOM 2400 ÅR

Boka fillerister Donald Trump,
og gir oss andre stoff til ettertanke.

Av Aasne Jordheim

Jo flere idealer, jo mer å kunne strekke seg mot – men også å feile overfor. Filosofihistorien er full av idealer, omkring hvordan vi best kan leve, også med hverandre, og byr derfor også på analyser av hvordan et godt samfunn bør se ut. Lars Svendsen er professor i filosofi ved Universitetet i Bergen og forfatter av en rekke bredt anlagte filosofibøker. Nå har han tatt for seg et av vår tids mest yndede samtaleemner, nemlig president Donald Trump. Det er en passe sprø idé å plassere Trump side om side med et knippe politiske tenkere fra vår vestlige kanon. Klart Trump kommer til kort! Han stiller jo i en annen klasse siden han ikke bygger argumenter slik som filosofene, ikke søker stringens eller bryr seg særlig om sannhet. Svendsen presenterer 40 ulike tenkere, alle med sine idealer og analyser. Dermed inneholder boka 40 måter Trump feiler på. Minst.

Det begynner med Platon og hans forståelse av den rettfærdige stat og dens motpart, tyrannen. I hvert kapittel iklær Svendsen seg den enkelte filosofens drakt og møter dermed Trump på for oss uvante måter. Møtene er mest spennende i andre halvdel, for avstanden blir ofte stor i de første kapitlene, noe som skaper lite friksjon

mellom president og filosof. Trump forsøker ikke å bygge harmoni gjennom lovverk og utvikling av karakter og dyd. Fornuften er ingen rettesnor for ham, så han spiller på bortebane her og taper 20–0 hver gang.

Svendsen er ikke akkurat filosofisk

i sin behandling av Trump, stiller seg ikke åpen og lar sjelden sine påstander ledsages av begrunnelser (eller kilder). Når han i hvert kapittel foretar en sammenligning mellom Trump og en filosof, ytrer han seg bombastisk: «Der Aristoteles fremhever fornuft, måtehold og fellesskapets gode som politikkenes mål, gjør Trump egeninteresse, følelsesmessig appell og forakt for sannhet til politiske dyder.» «I Trumps univers er lykke og suksess identiske.» Eller om Maga-bevegelsen: De «tilbyr mening uten refleksjon, tilhørighet uten selvkritikk, trygghet uten ansvar». Slik er det nærmest på hver side. Trumps ustabilitet, narsissisme og hevnjerrighet er ingredienser det viser seg at man kan skrive temmelig variert om når det stadig bringes inn en ny motpart. Men variasjonene til tross – det blir mange gjentakelser, om at Trump ikke er noen sterk leder, men «et menneske fanget i følelsenes tyranni».

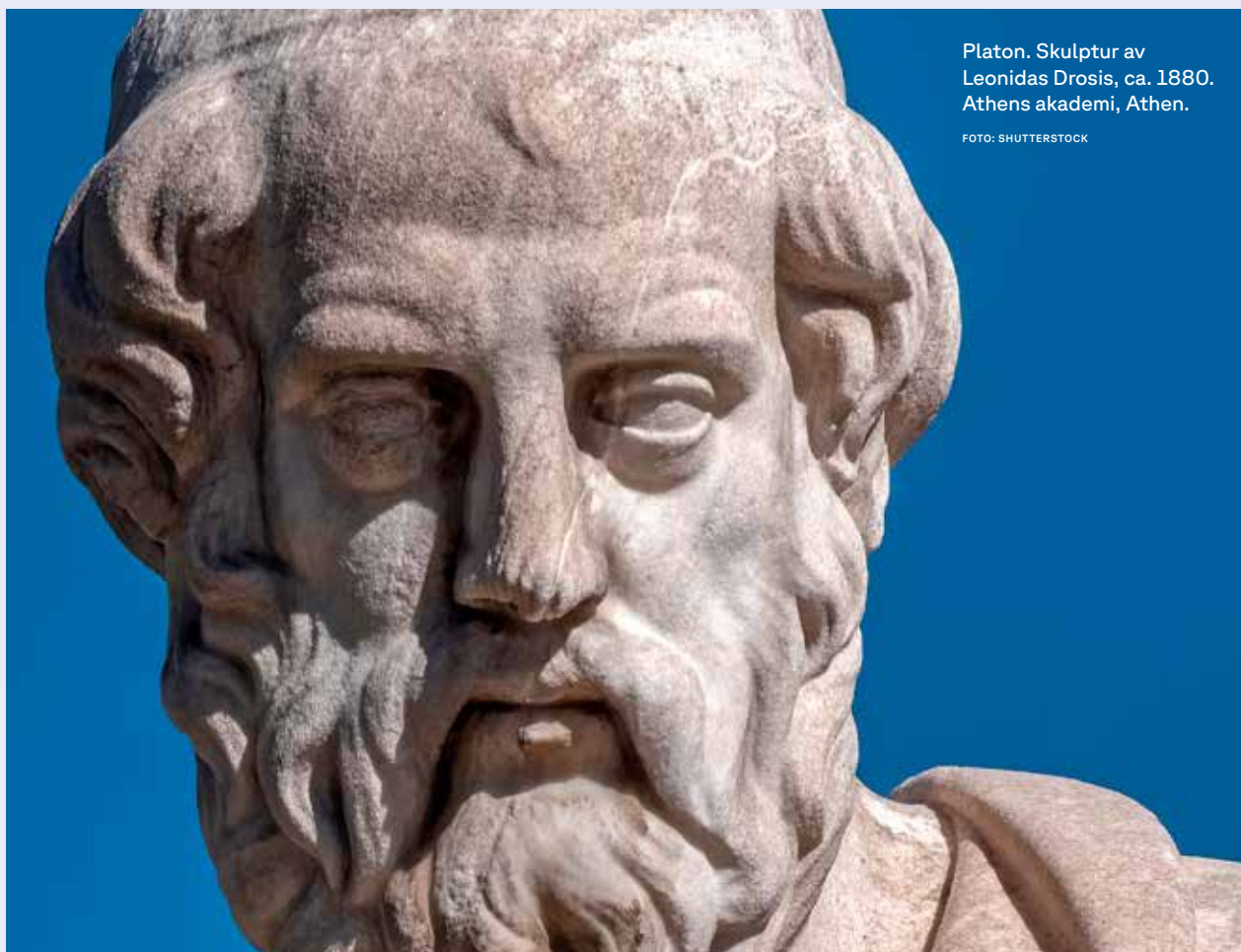
Likevel er boka svært interessant. For etter hvert blir det mer nyansert – når Trump ikke lenger kun stilles opp som en negasjon, men faktisk beriker presentasjonen av filosofien. Som med Augustin, Burke eller Schopenhauer. Den ene skriver om kjærlighet, den andre om det sublime og den tredje om vilje, og fordi Trump blir med inn i alt dette, får vi nye måter å tenke omkring ham på. Hvorfor lammer han oss? Fordi han forstår intuitivt, skriver Svendsen, mekanismer som balanserer kaos og orden, frykt og håp, og så spiller på dette, på dype lag i oss alle. Men faktisk går det begge veier, for også filosofene må inn i manesjen der Trump befinner seg. De må gjøres relevante for en sammenligning, og plutselig blir samtidspolitikken fylt med mye interessant tankegodt. Ved

Lars Fr. H. Svendsen

*Trump og filosofene.
Hvordan et studium av historiens
minst filosofiske mann kan lære
deg forbløffende mye om filosofi*

PANGOLIN, 2026
311 SIDER
VEIL. PRIS: KR 249

Platon. Skulptur av Leonidas Drosis, ca. 1880. Athens akademi, Athen.

FOTO: SHUTTERSTOCK

at blikket festes på Trump, løftes det samtidig bort fra ham og mot mulige måter å tenke omkring samfunn, makt og lederskap på. Vi kan utvide vokabularet vårt med denne boka. Få inspirasjon til nye måter å se på og til og med få løftet sjelen.

Hvert kapittel kan leses frittstående. Det er ingen linjer som trekkes, og få sammenligninger. Men leser vi kronologisk, blir vi med på en reise gjennom en velskrevet filosofiens historie (med en liten overvekt av høyrevendte tenkere og kun fire kvinner) og gjennom ulike mentali-

teter. Svendsen skriver om filosofer som forholder seg til kosmos, Gud, fornuft, frihet, lykke, utvikling av demokrati, trusler mot demokrati og tankeeksperiment omkring rettferdighet. Jo nærmere vi kommer vår tid, jo mer trer Trump frem med en kraft som ikke bare må avvises, men også forstås. Trump blir et symptom på en tid vi alle bor i. For eksempel sier Svendsen, med Richard Rortys stemme, at Trump blir «et symptom på et demokratisk system som har mistet evnen til å opprettholde håpet som en felles ressurs i befolkningen».

Helt til slutt dikter Svendsen opp et svar fra Trump. Har han fått noe ut av redegjørelsene? Han brauter i vei, påstår at han er redningen og den aller beste filosofen. Tosken skal nå selv vise hvilken tosk han er. Men tenk hele tiden å måtte forsvare seg slik, alltid stå parat til å overbevise andre om hva slags flott kar man er. Kanskje vi burde gå til filosofene som anmoder oss om alltid å se mulighet i menneskene, for hva er vel filosofi uten mulighet? Eller vi kan be om en ny bok, om Trump og psykiaterne, som drøfter grenser for galskap.

«FORELØPIG SER DET IKKE SPESIELT LYST UT.»

En god og nøyaktig gjennomgang av
angrepet på den amerikanske rettsstaten.
Det er skremmende lesning.

Av Kjetil Vikene

Hans Petter Graver er professor i juss ved Universitetet i Oslo. På bakgrunn av prosjektet «Domstolenes bristepunkt – Om dommere når rettsstaten er under press» har han skrevet en bok som bør sette en støkk i offentligheten. Boken åpner med et risikabelt grep, nemlig med den berømte åpningssetningen fra Franz Kafkas roman *Prosessen*: «Noen måtte ha baktalt Josef K., for en morgen ble han arrestert uten at han hadde gjort noe galt.» «Hadde det skjedd her», skriver Graver, «ville det vært leit og traumatisk, men ingen katastrofe». Norge er tross alt en liberal rettsstat. I dagens USA forholder det seg annerledes, der den «militariserte politistyrken [ICE] går inn i private hjem, uten ransakingsordre fra en dommer, og arresterer dem de finner der». Fra å være en liberal rettsstat er USA på full fart mot noe ganske uhyggelig, er gjennomgangstonen. Det er sjokkerende lesning. Selv om mange av oss nok hoderystende har lest Trumps mange uttalelser på sosiale medier, gjør det inntrykk å lese disse i norsk språkdrakt. Forestill deg for eksempel at en norsk statsminister hadde kalt en forsvarer av

Hans Petter Graver
Kampen om rettsstaten

DREYER, 2026
218 SIDER
VEIL. PRIS: KR 399

rettsordenen for «en venstreorientert galning av en dommer». I strømmen av uttalelser fra Trump har vi kanskje blitt litt numne for slike utfall, men når Graver setter disse uttalelsene inn i en systematisk gjennomgang av administrasjonens mange målrettede angrep på hele USAs rettsorden, er det mye verre enn jeg trodde. Det ser ikke «spesielt lyst ut» når det gjelder utsiktene for om den amerikanske dommerstanden kan redde rettsstaten og demokratiet.

Boken redegjør også for hvordan

kampen mot rettsapparatet har foregått i Polen og Ungarn. Spesielt er det interessant, og mer opplytende, å lese om dommeropprøret i Polen og hvordan de «polske dommernes oppreden og engasjement i offentligheten mot myndighetenes nedbygging av rettsstaten var uten sidestykke». Det er, ifølge Graver, åpenbart at opprøret førte til et nederlag for det nasjonal-konservative og høyrepopulistiske partiet Lov og rettferdighet (PiS) i 2023. Dommernes evne til å mobilisere befolkningen var med andre ord helt avgjørende.

I kapittelet «Kan det skje her?» gir forfatteren først eksempler på hendelser i norsk historie der rettsstaten har vært under press: tukthusparagrafen som var ment å lamme norsk fagbevegelse på 20-tallet, rettsoppgjøret etter andre verdenskrig, beredskapsloven under den kalde krigen, og til sist diskusjonen om unntaksfullmakter under koronapandemien. Hvis rettsstaten også i Norge skulle komme under press fra politikere med autokratiske ambisjoner, er Høyesterett forpliktet til motstand, mener Graver. Ambisjonen med boken er intet mindre enn å oppfordre til en mer aktiv holdning fra den norske dommerstanden, men forfatteren påpeker at dommerne ikke kan gjøre dette alene. Gravers håp er at boken skal synliggjøre at et angrep på den liberale rettsorden kan skje også her, og at det må forebygges. Derfor trengs det – som en del av totalberedskapen – å få «kunnskaper og holdninger» på skolepensumet. Samfunnets viktigste vern ligger imidlertid i «å sørge for at viljen til frihet ligger i hjertene hos oss alle». I en annen sammenheng ville jeg tenkt at dette var en svulstig formulering. I denne er den betimelig.

ARKITEKTUROPPGJØRET

Norske arkitekter og byutviklere utfordres
av klimakrise og av Arkitekturopprøret.
Denne boka byr på overraskende løsninger.

Av Andreas Ervik

Boka om norsk arkitektur og byutvikling åpner overraskende. Istedenfor hjemlige trakter og faglig relevans velger redaktørtrioen å starte med å fortelle om den feilslåtte produksjonen av en amerikansk sportsbil. De skriver at «selv om denne historien er langt fra bokens øvrige innhold, i både geografi og tematikk, finnes det kanskje likevel noe i den som er relevant». Relevansen overlates likevel leserne. Deretter følger derimot et imponerende reisverk, med 17 kapitler og 25 forfattere fra ulike fagfelt og praksiser som undersøker norsk byutvikling under tittelen *Hvorfor ble det sånn?*

Boktittelen virker utløst av to hovedfaktorer: bærekraft og Arkitekturopprøret. Kapittelet om 40 meter høye Powerhouse i Trondheim dreier seg om begge deler. Der Arkitekturopprøret kun ser en mastodont, er det bak fasaden en unik klimaløsning med overskuddsenergi til naboer og busser. Marius Vigen og Aksel Tjora analyserer mediedekningen av byggeprosessen, og konkluderer: «Powerhouse står nå som et stort og svart – og etter manges mening stygt monument over den vanskelige balansen mellom globale og lokale, samt estetiske og funksjonelle hensyn.»

Boka rommer negative karakteristikk. Ett kapittel spør om by-

utvikling bare er kaos, og setter ord på overperfekt, livløs utvikling som *zombieurbanisme*. Tilsvarende kritisk viser Erling Dokk Holm hvordan fraværet av et oversett, men essensielt element – gatehjørnet – frarøver nye områder bypreg. Problemene er derimot mindre intensjonelle enn Arkitekturopprøret vil ha det til. De er resultat av avveiningene mellom arkitekter, politikere, utbyggere, utbyggingsforskrifter, markedsliberalisme, bærekraft og stilidealer.

Det mest interessante er ikke sva-

ret på hvorfor norsk arkitektur og byutvikling er som den er. Heller enn å føye seg etter eller avvise Arkitekturopprørets ønske om mer klassisk vakre byggverk kompliseres på vellykket vis ideene våre om bymiljø. Knut Schreiner beskriver hvordan nåtidens ikoner, som Eiffeltårnet, i egen samtid var utskjelte monolitter. Med tankevekkende fremtidsnostalgi åpner dette refleksjon over hva som kan gjennomgå lignende forandring. Hannah Sigriddatter Ander og Alf Jørgen Schnell velger i påfølgende kapittel utskjelte og rivningsbegjærte Galleri Oslo som ikon for alternativ og rolig urbanitet.

Byutviklingens endrede forutsetninger skrives frem, fra etterkrigstidens samfunnsbygging til oo-tallets storslåtte og omdiskuterte signalbygg og klimakrisens krav. «I stedet for å rive og bygge nytt, må vi i langt større grad ta vare på, omforme og gi nytt liv til byggene som allerede finnes», skriver Gro Sandkjær Hanssen om den kommende arkitektrollen. Bærekraftig byutvikling dreier seg om gjenbruk, og gjennom beskrivelser fremstår dette ikke som påtvunget ork, men gøy. «Samtidig kan det også innebære å leke med tidsdybden, gjøre den mindre åpenbar; gi dem som skal bruke bygget anledning til å gå på sin egen skattejakt, til å undres over hva som er gammelt og hva som er lagt til av nytt.»

Boka avkrever nysgjerrighet for uventede detaljer og undring over hvordan bybilder kan forandres ikke bare av store nybygg med tiltalende fasader, men også av overraskende og nyanserte refleksjoner. For å forbedre leseren på skattejakt var det kanskje likevel riktig å la en gammel bil bli stående i åpningen.

Johanne Borthne,
Kenneth Dahlgren og
Even Smith Wergeland

Hvorfor ble det sånn?
En bok om norsk arkitektur
og byutvikling

FAGBOKFORLAGET, 2026
340 SIDER
VEIL. PRIS: KR 479

MAKT OG MOTMAKT

Tom Karp skriver rykende aktuelt om ledere som «kan sin Machiavelli», og advarer mot å la sterke aktører stå uten motmakt. Bjelken i øyet er hans egen selvfremstilling.

Av Frida Skatvik

Den sterkestes rett er en bok om hvordan og hvorfor sterke ledere dominerer vår tid. Om styrke med substans, og styrke som er iscenesatt. Siden jeg ikke kjenner til forfatteren fra før, gjør jeg et Google-søk før jeg tar fatt på verket. Wikipedia kan fortelle at Tom Karp, professor i ledelse ved Høyskolen Kristiania, er «kjent for sin evne til å bygge bro mellom teori og praksis», at han har vært direktør i olje- og gassenheten i Kværner, og at hans forrige bok *Lederisme* ble «kåret til kritikerfavoritt» i 2024. «Kritikernes favorittbøker» i Forskerforum er strengt tatt ikke en kåring, men en årlig oversikt over bøker vi anmeldere liker best. For ordens skyld: Det er Tom Karp som har skrevet Wikipedia-siden om Tom Karp.

Hovedpremisset i *Den sterkestes rett* er at myke verdier er på vikende front. For å si det med Karp: «I historiens knekkpunkter er det ikke idealer, men rå makt som avgjør.» I vanskelige tider «øker etterspørselen» etter sterke ledere med handlekraft. Språklig bærer boka preg av et

begrepssystem som for en stor del er definert av økonomiske metaforer. Styrke er «valuta», lederegenskaper «mental startkapital» og kirken en

«leverandør» av sterke ledere.

Forklaringsmodellene hentes fra en rekke disipliner, blant annet positiv psykologi. Karp viser til forskning på såkalt posttraumatisk vekst når han skal forklare hvordan tidlig eksponering for motstand kan virke karakterstyrkende. De minst overraskende funnene i den rikholdige litteraturlisten er *Fyrsten* av Machiavelli og *Kunsten å krige* av Sun Zi.

Sun Zis prinsipp om å «fremstå svak når du er sterk, og sterk når du er svak», aktualiseres med attentatforsøket på Donald Trump. Presidenten knytter neven og roper «fight, fight!», med blod rennende fra øret. Det er et treffende eksempel om Trumps reaksjon skal leses som uttrykk for en strategi. Karp skriver at maktpersoner har en tendens til å konstruere sine egne sannheter. Det samme gjelder mektige aktører i næringslivet. Et godt eksempel er at Statoil skiftet navn til Equinor for å distansere seg fra olje og gass. Fremdeles er over 99 prosent av energien de produserer, fossil.

Når temaet er norske forhold, er hovedpoenget at næringsinteresser og sterke enkeltpolitikere har fått økt innflytelse på bekostning av Stortinget og embetsverket. Det er en betimelig observasjon som underbygges av solide eksempler. Oljebransjen presset gjennom reduksjoner i oljeskatten i 2020. Laksenæringen fikk selv være med og bestemme sin egen skatt i 2023. Finansdepartementet har mistet innflytelse, og endringene i beredskapsloven kan gi regjeringen uinnskrenket makt i fremtidige krisesituasjoner.

Sistnevnte må leses som en advarsel mot en maktforskyvning fra de kontrollmekanismene

Tom Karp

*Den sterkestes rett.
Ledere i en hard verden*

CAPPELEN DAMM AKADEMISK, 2026
235 SIDER
VEIL. PRIS: KR 349

I *Den sterkestes rett* blir vi introdusert for Machiavellis prinsipper og «machiavellisme» som psykologisk begrep. Maleri av Santi di Tito, ca 1600.

som kan stille ledere til ansvar, til lederne selv. Hvor raskt etablerte kontrollmekanismer kan forvitre, illustreres av at Arbeiderpartiet i løpet av én dag i fjor sørget for å sette Etikkrådet ut av spill. Rådet kan ikke lenger foreslå at oljefondet trekker seg ut av selskaper som ikke oppfyller de etiske retningslinjene!

Når perspektivet blir globalt, er det som om farevarselet skruses opp enda et hakk. Karp skriver at «det foregår en krig om data og informasjon», der teknologigiganter og autoritære regimer kjemper om kontroll over menneskelige atferdsdata. Han dykker ikke dypt ned i materien, men viser til advarselen fra KI-forskere om risikoen for at KI kan utslette menneskeheten, og andre forskere som har advart mot «dommedagssykdommer» som følge av bioingeniørkunst.

Vi kan lese at Elon Musk kan påvirke krigen i Ukraina ved å skru Starlink av eller på, at en algoritmeendring hos Google kan velte mediehus, og at Tony Blairs smartklokker skal gi skatteletter til briter som oppfyller aktivitetskrav. Peter Thiel – eier av overvåkningsselskapet Palantir – får stå relativt uimotsagt når han hevder at teknologi vil gjøre staten overflødig. Her må vi huske på at formålet med boka er å skape debatt om samfunnsutviklingen. I kalddusjen av skrekkscenarier får leseren berolige seg selv.

Karp har rett i sitt grunnleggende argument, at makt bør møtes med motmakt. Uten institusjonelle rammer vokser handlingsrommet for den sterke aktøren. Som han skriver: «Etikk overlatt til individet er sjelden nok.» Det er nettopp derfor Wikipedia fraråder egenskrevne biografier.

Høgsterett

- a) Kor mange dommarar sit i Noregs Høgsterett, forutan høgsterettsjustitiarius?
- b) Domstolen held originalt nok til i Høgsteretts hus med adresse Høyesteretts plass 1. Kva var det same bygget kjent som litt tilbake i tid, då med adressa Akersgata 40?
- c) Kva vil det seie at Høgsterett er ein prejudikatdomstol?
- d) Lars Marius Heggberget tiltre som ny høgsterettsdommar i haust. På kva vis blir han då ein pioner?
- e) Kva for seinare leiar for Heimefronten var høgsterettsjustitiarius 15. april 1940, då Høgsterett oppretta Administrasjonsrådet som styringsorgan i det nazi-okkuperte Noreg?

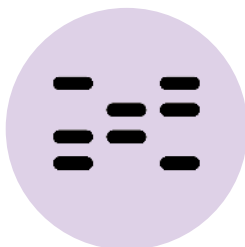

Tryggleiksindustri

- a) Kva for omstridd selskap som driv med KI og dataanalyse og blir brukt blant anna av det amerikanske og det israelske forsvarsdepartementet og den norske tolletaten, vart grunnlagt i 2004 av Peter Thiel, Alex Karp mfl.?
- b) Kva heiter det norske IT-selskapet som Norsk Tipping var med på å starte, og som tilbyr blant anna personleg elektronisk ID på smartkort og mobil og SSL-sertifikat for autentisering, kryptering og signering?
- c) Norsk Forsvarsteknologi var i åtte år namnet på eit selskap som oppstod då ei statseigd bedrift vart splitta opp i 1987. Du får rett svar om du

kan seie anten kva denne bedrifta heitte, eller kva det nye namnet på Norsk Forsvarsteknologi vart.

- d) Kor ligg hovudkvarteret til konsernet Nammo?
- e) Heiter selskapet som står bak BankId, 1) Stø, 2) Trygg, 3) Safe, 4) Fast eller 5) Commit?

På museum

- a) Kva for portugisisk-britisk kunstnar (1935–2022) vart i sommar stilt ut på Munch-museet i Oslo? Sjå kunstverk til høgre.
- b) Kva år vedtok Stortinget den nasjonale museumsreforma som gav opphav til såkalla konsolidering av musea i større einingar? (Margin: 2 år)
- c) Kva for museum er Norsk institutt for bunad og folkedrakt ein del av?
- d) Kva heiter samanslutninga av museum i Innlandet, med hovudkontor på Elverum?
- e) På kva for museum i Trondheim finn vi landets største samling av bileteveane til Hannah Ryggen?

Tunge tak

- a) Kva for grunnstoff med atomnummer 76, som vart oppdaga av ein engelsk kjemikar i 1803, har med sine 22 610 kg/m³ den høgaste tettleiken av dei grunnstoffa som førekjem i naturen? (Tips: Namnet har med lukt å gjere)

- b) I kva for by stod Veidekke ansvarleg for å flytte ei kyrkje på 672 tonn cirka fem kilometer i august i fjor?

- c) Kva for diktar (1914–1988) frå Skjåk står bak linene «Den mannen ber tyngste bæri / som ingen ting har å bera»? (Tips: initialar JMB)
- d) Kva for titan i gresk mytologi må bere himmelkvelvingen på skuldrene sine til evig tid, som straff for å ha kjempa mot dei olympiske gudane?
- e) Kva for norsk utøvar vart olympisk meister i vektløfting i Paris 2024?

Folketal og -teljing

- a) Kva for nasjon er med sine 288 millionar innbyggjarar per 31. desember 2025 den fjerde mest folkerike i verda?
- b) Kor var det Josef og hans gravide kone Maria reiste for å la seg skrive inn i manntal, som det blir kalla i Lukasevangeliet?
- c) Kva er det engelske ordet for folketeljing?

- d) Kor mange nordmenn var vi 1. januar 2026? (Margin: 100 000)
- e) Kva for tiår passerte folketalet i Noreg 3 millionar?

Svar

Høgsterett: a) 19 – men 20 er òg godkjent, sidan kollegiet i periodar har hatt ein ekstra dommar for å dekke opp for fråvær. b) Justisbygningen.
c) At ein høgsterettsdom i ei sak er rettleiande for andre domsavgjerdar i liknande saker. d) Han blir den første blinde høgsterettsdommaren. e) Paal Berg.
Tryggleiksindustri: a) Palantir. b) Buypass. c) Kongsberg Våpenfabrikk / Kongsberg Gruppen. d) På Raufoss. e) Alternativ 1) Stø. **På museum:** a) Paula Rego.
b) 2000. c) Valdresmusea (men Valdres Folkemuseum, der instituttet ligg, er også godkjent). d) Anno museum. e) Nordenfjeldske Kunstinstrimuseum.
Tunge tak: a) Osmium (av gresk osme = lukt). b) Kiruna. c) Jan Magnus Bruheim. d) Atlas. e) Solfrid Koanda. **Folketal og -teljing:** a) Indonesia. b) Til Betlehem.
c) Census. d) 5 627 400. e) 1940-talet (1942)

Den norskaste fisken i verda

I 1982 skulle Nitimen kåre Noregs nasjonal-fisk. Det engasjerte. Fem biologistudentar på Blindern starta gruppa «Slimålens beste venner» og samla 2500 underskrifter til eit opprop for slimålen. Aftenposten fortel i ei sak frå 28. oktober 2002:

«På hvilke måter kvalifiserer så slimålen, dette tilsynelatende ekle – ja, slimete – dyr seg til hederstittelen ‘Norges nasjonalfisk’? De fem ivrige bestevenner har svaret på rede hånd: Slimålen er typisk norsk, den er slimete, lyssky, har et slapt seksualliv, lever stille og gidder ikke røre på seg hvis den ikke får noe igjen for det. Dessuten er den nasjonalistisk – den finnes overalt langs norskekysten, men stanser ved Svinesund.»

Zoolog Per Hafslund (1918–1990) hadde naturvitenskapleg embetseksamen frå Universitetet i Oslo og var kjend frå populærvitenskaplege program på NRK. Sjølv om kokken Per Arne Lorentzen (t.h. på bildet) laga retten ål i karrisaus, ville Hafslund ete fisken mest mogeleg naturell. Aftenposten nemner ikkje detaljane, men Store norske leksikon fortel om det som truleg må vere frå same episode: «Men da han skulle vise at det gikk an å spise en levende slimål, holdt det på å gå riktig galt. Ålen presset ut et slimsekret som satte seg fast, og han holdt på å miste pusten. Først etter å ha drukket en flaske eddik fikk han slimet ut, men munnen var tapetsert en hel uke etterpå.»

Men her er endå ein plottwist, for korleis gjekk det med kåringa av nasjonalfisken? Ifølgje Wikipedia fekk slimålen flest røyster, med om lag 4000, medan torsken fekk om lag 2500. Nitimen-programleiar Kjell Thue utropte likevel torsken som vinnar med denne grunngevinga:

«Det var ingen nasjonalfisk-konkurranse, men en kåring av den fisken som kan representere Norge som fiskerinasjon. Slimålen derimot har ingen betydning for fiskerinæringen.»

AV KJETIL A. BROTTVEIT

FOTO: BRVNULV AARTUN / AFTENPOSTEN

EKSPERTEN SVARER

Har du spørsmål om arbeidsforhold? Skriv til julia.loge@forskerforum.no.

Bidrag som kommer på trykk, blir anonymisert.

Hvilke regler gjelder for jobbreiser?

Reisetid er arbeidstid, sier Forskerforbundets ekspert.

Av Ida Eritsland

FOTO: AKSEL KJÆR VIDNES

Jorunn Solgaard i Forskerforbundet har vært med på å forme tariffavtaler og reisedirektiv i mange år.

– Reising på og i jobben er arbeidstid, det er et veldig viktig poeng, slår hun fast.

– I staten kompenseres reisetid time for time, selv når reisen er etter endt normalarbeidsdag eller i helgen.

– Så reising er vanlig arbeidstid?

– Normalt, når du reiser for arbeidsgiveren, er det arbeidstid. Men reisetid er ikke fleksitid. Det må føres som et separat regnskap. Fleksitidsavtalene har ofte bestemmelser om overføring og stryking av timer. Det kan man ikke gjøre med reisetid. Reisetid er arbeidstid som man enten kan avspasere eller få utbetalt.

– Når starter reisetiden – fra du går ut hjemmefra, eller når du går om bord på f.eks. toget?

– Her må jeg begrense svaret til det statlige avtaleverket. Reisetid er den tiden som medgår mellom arbeidssted/bosted og til bestemmelsesstedet. Hvis dagens oppmøtested ikke er arbeidsstedet, er reisetiden fra det sekundet du går ut av hjemmet, til du når bestemmelsesstedet. Alt er arbeidstid.

– Og når du reiser utover vanlig arbeidstid?

– I staten, i hvert fall, er det slik at hvis man reiser etter arbeidstid, så er en reisetime lik en arbeidstime. Man får ikke overtid for det. Når man reiser utover normal arbeidstid, må man passe på hviletiden. Når du kommer hjem fra et oppdrag for arbeidsgiveren, skal du ha 11 timers hvile før du går på jobb igjen. Hvis ikke er det brudd på arbeidsmiljøloven.

– Bil, buss, tog eller fly – er det opp til den ansatte selv?

– Ofte kan man velge, men det står i reiseregulativet i staten at man skal reise på den billigste og mest effektive måten. Skal du fra Oslo til Bergen, kan det bli et spørsmål om du skal ta tog eller fly. På den andre siden – hvis du jobber på Universitetet i Oslo, er det veldig lett å sette seg på trikken hvis du skal ned til sentrum. Du må ikke ta taxi.

– Hva dekker egentlig arbeidsgiverne på reisen?

– Det er litt avhengig av hvor lang reisen er, men de skal dekke kostnadene ved selve reisen. Hvis reisen varer over et bestemt antall timer, skal de også dekke kost. Og hvis den varer over natten, må de dekke losji. Satsene finner vi i reiseregulativet som fremforhandles i staten. Hvis man ikke bruker reiseregulativets satser, reiser den ansatte «på regning». Noen arbeidsgivere utstyrt de ansatte med et kredittkort som de betaler med på reisen, mens andre arbeidsgivere reviderer alle utgiftene som påløper.

– Er det en fordel å reise på arbeidsgiverens kredittkort, eller er det en fordel å bruke sitt eget?

– Jeg tenker at det er en uting å reise på sitt eget. Det er arbeidsgiverens plikt å utstyre de som reiser, med et kredittkort, så de skal slippe å legge ut for arbeidsgiveren. Jeg vet at det er praksis mange steder at de ansatte legger ut og får refundert utlegg når de har levert reiseregning, men jeg synes det er en veldig rar ordning.

Jorunn Solgaard er forhandlingssjef i Forskerforbundet.

FOTO: FORSKERFORBUNDET

– Det er mange som pendler. Kan man jobbe og skrive timer til og fra jobb i hverdagen?

– Det må man alltid avtale med arbeidsgiveren. Men som arbeidstaker har vi ikke nødvendigvis krav på å få godskrevet arbeid på reise til og fra jobb som arbeidstid.

– Du reiser ganske mye med jobb. Har du noen profftips?

– Ta med en bok! Det kan alltid komme forsinkelser, så det er lurt å ha med noe å pusle med. Og så kan man bruke muligheten til å jobbe litt også. Men igjen – reisetid er arbeidstid. Fortsetter reisen etter normalarbeidsdagens slutt, kan man avtale med arbeidsgiveren å bruke reisetiden til å få unna jobb, men da skal reisetiden kompenseres som overtid. Ellers bør man ikke gjøre det, for da jobber man gratis. **F**

VENT MED SALG AV BJØRNESKINNET

Slik gikk det da spanskesykens mysterier ikke var løst likevel.
Svenn-Erik Mamelund advarer mot å selge
forskningsresultater for tidlig.

Svenn-Erik Mamelund
professor ved Senter for forskning
på pandemier og samfunn
(PANSOC), Oslomet

U ttrykket «å selge skinnet før bjørnen er skutt» beskriver situasjoner der man tar forholdsregler, tar ut gevinst eller tar beslutninger om tiltak (skinnet) basert på forventninger om fremtidige forskningsresultater og virkninger, før disse faktisk er bekreftet (bjørnen). Med andre ord er forskningen solgt inn før den er gjennomført eller solid dokumentert.

Tre kategorier forhåndssalg

Eksempler på tilfeller hvor skinnet er solgt før bjørnen er skutt, kan være

1) når prosjektbeskrivelsene vi sender til Forskningsrådet, lover for mye

2) når vi i våre pilotstudier eller enkeltstudier med små utvalg og svakt design (korrelasjonsstudier) selger inn visse produkter, medisiner eller politiske reformer før (kausal) effekten er godt dokumentert i større og flere studier

3) når vi forskere lover store gjennombrudd i media før studiene er fagfellevurdert eller reproduisert

På mitt fagfelt, spanskesykens historie og epidemiologi, har jeg et konkret tilfelle av den siste sorten å fortelle. Denne historien beskriver godt den vitenskapelige risiko når forventningene ikke materialiserer seg. Samtidig forteller den også det motsatte, altså premien ved å ta seg tid til å vente med å selge skinnet til bjørnen er skutt.

Spanskesykens gåter på forskudd

I 1918 visste man ikke hva som forårsaket pandemien spanskesyken, og dens smittestoff var derfor ikke isolert og studert i samtiden. At det var et virus som sto bak sykdommen influensa, ble ikke oppdaget før i 1931 i svin, og i 1933 i mennesker.

På Svalbard sommeren 1998 ønsket et internasjonalt forskerteam å åpne gravene til syv nordmenn som døde av spanskesyken. Lederen for teamet,

*«Hans trauste akademiske
tilnærming var rett.»*

den kanadiske geografen Kirsty Duncan, kontaktet verdenspressen og sa at hun skulle gjenskape viruset og dermed forstå hvorfor spanskesyken var så dødelig. I tillegg ville denne kunnskapen gjøre oss i bedre stand til å møte en fremtidig pandemi med liknende virus.

Hun gikk høyt ut og ble intervjuet på permafrosten i Spitsbergen med et hvitt telt satt opp over gravene og forskere i «månedrakter» i bakgrunnen. Dessverre tiner og fryser det øverste laget av permafrosten gjennom sommeren, og kistene lå i dette aktive laget. Det lå derfor kun skjelett og tannrester igjen i kistene da disse ble åpnet. For å kunne vekke liv i viruset i laboratorier trengs derimot bløtt lungevev.

Spanskesykens gåter på etterskudd

Slikt bløtt lungevev hadde virologen og patologen Jeffery Taubenberger og hans team ved Armed Forces Institute of Pathology i USA fått tilgang til i 1997. Det var den 73 år gamle pensjonerte forskeren Johan Hultin (1924–2022) som gav det til Taubenberger. Hultin hadde vært i Brevig i Alaska og fått tillatelse til å åpne en massegrav med 72 personer som døde av spanskesyken.

Før spanskesyken bodde det 80 personer i Brevig. Dødeligheten blant den isolerte urbefolkningen var 90 prosent. Kun en håndfull barn mellom 5 og 14 år overlevde. Til sammenlikning døde 50–100 millioner globalt (2,5–5,0 prosent), mens 15 000 av innbyggerne i Norge døde (0,7 prosent).

Jeffery Taubenberger var lavmælt og sjenert til å være amerikaner. På en konferanse om spanskesyken i Cape Town i 1998, og med referanse til gravåpningene på Spitsbergen, fortalte han meg at han ikke ville selge

skinnet før bjørnen var skutt. Han ville jobbe målrettet i sitt laboratorium i USA, diskutere foreløpige funn på konferanser og publisere i tidsskrifter først, istedenfor å overselge antatt vitenskapelig og politisk impact til media før resultatene var kvalitets-sikret gjennom fagfellevurdering.

Taubenberger og hans trauste akademiske tilnærming var rett. I årene før og etter konferansen i Cape Town i 1998 publiserte han jevnt og trutt om sine oppdagelser.

I 1997 publiserte han resultater i Science gjort på lungevevsprøver tatt av amerikanske soldater som døde i 1918, og som var bevart i formalin og oppbevart i Walter Reeds vevsdepot i Washington. Etter ti år med analyser publiserte han i 2005 analyser i Nature som dokumenterte virusets RNA. De bekreftet den høye dødeligheten i dyreforsøk, og viste at det var snakk om et H1N1-virus. Disse analysene var basert på bløtt lungevev fra en kvinne fra Brevig, Alaska.

Jeg møtte også Jeffery Taubenberger på Penn State University i 2008 da jeg var gjesteforsker der, og hvor han ga en gjesteforelesning for full sal, til stor beundring og trampeklapp.

Han var blitt en akademisk superstjerne, ti år etter at jeg møtte ham i Cape Town, med drøssevis av artikler i topptidsskriftene i medisin og naturvitenskapene. Etter ti år med

«Etter ti år med tålmodig venting var hans tid kommet.»

tålmodig venting var hans tid kommet. Han var ikke lenger beskjeden, han var blitt rundere i kjakene og liknet mer på mange andre amerikanske akademikere med stor selvtillit, engasjement og høyere stemme.

Hva kan vi lære av dette?

Kirsty Duncan tok seieren på forskudd. Hun gikk høyt ut og solgte skinnet på forhånd og måtte tåle et stort personlig, økonomisk og vitenskapelig nederlag da forventningene (bjørnen) ikke materialiserte seg. Så vidt jeg vet, kom det kun én vitenskapelig artikkel ut etter ekspedisjonen.

Jeffery Taubenberger og hans gruppe viste at akademisk tålmodighet lønner seg. Taubenbergers holdning er også noe å tenke på i dagens oppmerksomhetsøkonomi og forventninger om at forskere, før en ekspedisjon eller et forskningsprosjekt har startet, må beskrive resultater og impact i forskningssøknadene sine, og deretter dele (foreløpige) resultater og impact i sosiale medier så snart prosjektene er i gang.

I sum viser denne historien om grunnforskning på spanskesyken at nøkternhet og gradvis oppbygging av evidens fremfor hype og bastante konklusjoner solgt på forhånd til media, forskningsråd og samarbeidspartnere lønner seg for vitenskapen, beredskapen og allmennheten.

Jobbsøking:

Et legalt hasardspill

Når man er utdannet antropolog og jobber utenfor academia, må man ofte omorientere seg. Antropologer i Europa havner gjerne i prekære arbeidsforhold med korte kontrakter og lave lønninger. Ofte utfører vi arbeid som vi formelt ikke er utdannet til. Vi er utskiftbare. De siste ni årene har jeg undervist flyktninger i tysk. Blant lærerkollegaene hilste jeg på påfallende mange antropologer. Flere av oss er nå på utkikk etter alternativer. Til tross for at politikerne maser om at vi skal jobbe mer, kutter de i stillinger og raserer budsjetter – også for språkopplæring. Kurs avlyses, språkskoler legges ned.

Så satt jeg nylig foran datamaskinen og navigerte til arbeidsplassen.nav.no. På tide å dra tilbake til Norge! Men søkefeltet stirret tomt på meg. Hvilke stillinger skal feltet søke etter? Antropologer kan brukes til mye. Men denne allsidigheten føles ikke som en fordel når man skal mate

Lorenz Khazaleh
sosialantropolog, for tiden
tysklærer i Tyskland

et søkefelt med søkeord. *Antropolog* er ikke et yrke, men en identitet. Få arbeidsgivere søker etter oss. Seksjonen Ledige stillinger på nettsiden til Norsk antropologisk forening er like tom. Kanskje er det bedre å oppsøke potensielle arbeidsgivere direkte? Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI) for eksempel? Ja, jeg har flaks, to stillinger er utlyst!

Men hvordan søker man i 2026, i algoritmenes tidsalder? IMDI vil – som

mange arbeidsgivere – ikke lenger ha et søknadsbrev. De ber oss om å «levere en god og beskrivende CV» isteden. En god CV i 2026 er ikke det samme som i 2016. Trylleordet er ATS eller *Applicant Tracking System*. Mange arbeidsgivere, universitetene inkludert, bruker dette. ATS analyserer søknader ved hjelp av såkalt kunstig intelligens (KI) og rangerer kandidater. I 2026 skriver man CV-er ikke for mennesker, men for maskiner. De bør være enkle, uten grafikk og spalter. KI er nemlig ikke intelligent nok til å tolke kreative CV-er. For å havne høyest på ranglisten må vi også tilpasse språket vårt og bruke nøkkelordene fra annonsen.

Etter å ha tilbrakt en varm og solrik helg med å lage en ATS-vennlig CV som passer eksakt på to PDF-sider, lærer jeg at de ikke vil ha min PDF. Personlig informasjon, arbeidserfaring, utdanning – alt må legges manuelt inn i systemet. På samme måte som forskere i Forskningsrådets nye søknadssystem

Forskerforums gjesteskribenter skriver sant og subjektivt om forskning.

De faste gjestene er John Peter Collett, Helga Eggebø, Oddveig Storstad og Lorenz Khazaleh.

«Man investerer mye, mens sjansen for å få noe igjen er forsvinnende liten.»

må jeg gjennom et boks-helvete. Jeg får også ni screeningspørsmål. Systemet skal sjekke om jeg oppfylles alle krav for stillingen. Meningen er å luke ut uønskede søkere.

Når jeg tenker meg om, er søknads-skriving lite effektivt. Man investerer mye, mens sjansen for å få noe igjen er forsvinnende liten. På en måte et legalt hasardspill. Vinneren – en intern kandidat – er ofte valgt ut på forhånd.

For 20 år siden bestemte frustrer-

te tyske antropologer seg for å slå tilbake. De sendte ikke søknader til arbeidsgivere, men avslag: «Vi takker for utlysningen. Dessverre nådde du ikke opp denne gangen. Vi ønsker lykke til videre.» Etterpå arrangerte arbeidsledige akademikere en jobb-messe der de stilte seg selv ut, mens de ventet på Godot – personalsjefen som aldri kom. Den digitale versjonen av denne opprinnelig ironiske utstillingen eksisterer faktisk i dag:

LinkedIn. For første gang på ti år logget jeg meg inn. Jeg var overrasket. Alle akademiske kontakter fra mine gamle dager som forskningsjournalist ved Universitetet i Oslo er der fortsatt. Velvillig viser de seg fram i en salgsutstilling som er kuratert av LinkedIns algoritmer. Jeg prøvde meg også og fikk noen vennlige kommentarer. Likevel følte jeg meg uvel og logget ut. En ny søknad venter, et nytt hasardspill. **F**

Forskerforums nyhetsbrev

Vil du holde deg opplyst? Forskerforum skriver om kunnskapssektoren med vekt på forskning og høyere utdanning. Nyhetsbrevet fra Forskerforum.no kommer én gang i uken med debatt, aktualitet og bakgrunn.

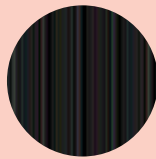
Vi fortsetter selvsagt å sende deg seks utgaver i året av tidsskriftet Forskerforum.

Meld deg på Forskerforums nyhetsbrev på Forskerforum.no!

Steinar A. Sæther
Leder i Forskerforbundet

Hilde Gunn Slottemo
Nestleder i Forskerforbundet

Skjermforbud og faglig frihet

Debatten om skjermbruk i høyere utdanning har rast gjennom sommeren. Noen vil forby skjermer i undervisninga. Andre mener et slikt forbud er både gammeldags og ekskluderende.

Bak diskusjonen om PC-er og mobiltelefoner skjuler det seg et mer grunnleggende spørsmål: Hvor går grensene for akademisk frihet i undervisningssammenheng? Spørsmålet er ikke først og fremst om studenter skal bruke skjerm eller ikke, men om pedagogiske valg skal bygge på faglig skjønn eller styres av sentrale forbud og påbud. Hvem skal avgjøre hvilke pedagogiske virkemidler som gir best læring – politikere, studentene, institusjonsledelsen eller den enkelte underviseren?

Kan ikke standardiseres

At dette spørsmålet skaper mye engasjement, er forståelig. De fleste som underviser i dag, kjenner frustrasjonen når blikket til studentene er rettet mot en skjerm – uten at det alltid er forelesninga som opptar dem. Samtidig vet vi at digitale verktøy for mange studenter er en viktig del av læringsarbeidet, og for noen også en forutsetning for å kunne delta.

Derfor mener vi at debatten ofte stiller feil spørsmål. Det avgjørende er

ikke om det finnes én riktig regel for skjermbruk. Det avgjørende er hvem som skal ta den faglige beslutninga. Universiteter og høyskoler rommer et mangfold av fag, undervisningsformer og studentgrupper. Ei forelesning i anatomi er ikke det samme som et seminar i filosofi. Ei økt der studentene skal diskutere, samarbeide eller løse oppgaver, stiller andre krav enn ei tradisjonell forelesning. Det som fungerer godt ett sted, kan være lite hensiktsmessig et annet.

Dette gjør at vi er skeptiske til både generelle skjermforbud og generelle skjermpåbud. Pedagogiske valg bør tas av de som har ansvaret for undervisninga. Det gjelder valg av pensum, arbeidsformer og vurderingsformer – og det bør også gjelde bruk av skjermer. Noen undervisere vil mene at læringsutbyttet blir bedre når PC-er og mobiler legges bort. Andre vil bruke digitale verktøy aktivt som en integrert del av undervisninga. Begge deler kan være gode pedagogiske valg, dersom de er faglig begrunnet.

Det handler også om undervisning

Akademisk frihet handler ikke bare om retten til å velge forskningstema og publisere resultater. Den omfatter også undervisning. Den som har an-

svaret for undervisninga, må også ha ansvaret for de pedagogiske valgene. Det er en del av det profesjonelle ansvaret som følger med den akademiske friheten.

Den enkelte underviseren må derfor ha et handlingsrom til å velge de metodene som best fremmer læring, innenfor de rammene institusjonen setter. Dersom politikere eller sentrale ledelser begynner å detaljregulere hvordan undervisninga skal foregå, beveger vi oss i feil retning. Det profesjonelle skjønnet bør veie tyngre enn generelle regler. Akademisk frihet handler nettopp om tilliten til at fagfolk er best i stand til å vurdere hvordan undervisninga bør legges opp.

Det betyr ikke at alt er opp til den enkelte. Undervisning skal være inkluderende, og studenter med dokumenterte behov skal selvsagt få nødvendig tilrettelegging. Samtidig må undervisere kunne stille krav til hvordan undervisninga gjennomføres, når det er faglig begrunnet.

Den viktigste diskusjonen er derfor ikke om skjermen i seg selv er problemet. Den viktigste diskusjonen er hvordan vi skaper best mulig læring. Svaret på det vil aldri være det samme i alle auditorier eller undervisningsrom.

«Pedagogiske valg bør tas av de som har ansvaret for undervisninga.»

Ikke noe støttehjul

Forskerforbundets forening for teknisk/administrativt ansatte (FFTA) feirer 60 år denne høsten. – Vi skal få fram hvor viktig kompetansen vår er for utviklingen av kunnskaps-Norge, sier leder Trym Holbek.

Trym Holbek (t.v) er til daglig seniorrådgiver ved Universitetet i Stavanger, men har også gleden av å lede 936 medlemmer av Forskerforbundets forening for teknisk/administrativt ansatte – på organisasjonsmunne bare kalt FFTA.

Og denne høsten fyller FFTA seksti år. Holbek har vært medlem i atten av dem.

- Mye har forandret seg på disse atten årene når det gjelder hvordan man snakker om og verdsetter teknisk-administrativt ansatte. Det er generelt en bedre forståelse for vår kompetanse nå. Men fortsatt er det enkelte steder en utfordring at en del betrakter oss som «B-laget», en ren støttefunksjon som ikke er drivende og utviklende i seg selv.

Det er mange misforståelser knyttet til hva teknisk-administrativt ansatte faktisk gjør, mener han.

- De administrativt ansatte er ikke lenger bare brevskrivere og kopister, men noen holdninger henger nok igjen fra tidligere tider. Det så vi blant annet under den såkalte «ABE-reformen», som betraktet administrative stillinger som et slags unødvendig byråkrati som bare var i veien. I dag er

Forskerforbundets leder Steinar A. Sæther og hovedstyremedlem og FFTA-medlem Cecilie W. Lilleheil.

de teknisk-administrative en høykompetent ansatt-gruppe med stort ansvar. Og dette kommer bare til å forsterke seg, med nye krav til eksportkontroll, informasjonssikkerhet, kunstig intelligens, med mer.

Holbek er opptatt av å få fram verdien av samarbeid og helhet – både i kunnskapssektoren og i Forskerforbundet.

– Teknisk-administrativt ansatte er en uunnværlig del av helheten, med en kompetanse som er helt nødvendig for at kunnskapssektoren skal gå rundt. Vi er en egen drivende kraft i utviklingen av kunnskaps-Norge, ikke bare et «støttehjul» for andre ansatte. Jeg er veldig glad i tandem-bildet Forskerforbundet tidligere har brukt: Når vi trækker til sammen, kommer vi lengst

Plass til flere

Sekstiårsjubileet markeres under den årlige «vårkonferansen», som i år er flyttet til september. I Tromsø vil over 150 FFTA-medlemmer møtes til faglig påfyll, diskusjon og nettverksbygging.

– Denne konferansen er vår største og viktigste møteplass, og en kjempegod måte å bli kjent med kolleger på. FFTA er nå den største fagpolitiske foreningen i Forskerforbundet. Vi har hatt en medlemsvekst på rundt 20 prosent siden nyttår, og nærmer oss tusen medlemmer. Men det er plass til mange flere, oppfordrer Holbek.

Rundt en fjerdedel av Forskerforbundets 26.000 medlemmer er ansatt i teknisk-administrative stillinger.

– Det betyr at vi har et stort potensiale. Mange vet ikke at vi finnes, og hvor mye man får igjen for et medlemskap. Du blir kjent med andre, bygger kompetanse og får tilgang til spennende konferanser og seminarer. Det er også mye viktig lokal aktivitet på arbeidsstedene, forteller Holbek.

Et mål er å ta større del i Forskerforbundets arbeid.

Vi er på en god vei som en fagpolitisk forening, men vil gjerne bli en sterkere partner i å videreutvikle forbundet og være tettere på de strategiske prosessene som skjer. Jo flere medlemmer vi blir, jo sterkere blir vi, avslutter Holbek.

Vil du bli medlem av FFTA?

Send en epost til ffta@forskerforbundet.no, eller finn en lokal kontaktperson på foreningens nettsider: forskerforbundet.no/ffta.

Forskerforbundets hjernekraftpris 2026

Har du en kollega som utmerker seg ved å bruke sin kompetanse til å forandre verden, markere seg i samfunnsdebatten, flytte forskningsfronten, videreutvikle undervisning, ta i bruk nye arbeidsformer eller formidle kunnskap på nye måter? Hjernekraftprisen tildeles et eller flere medlemmer av Forskerforbundet som gjennom sitt kunnskapsarbeid har gitt viktige bidrag til samfunnet. Prisen er på til sammen 200.000 kroner.

Forslag til kandidater skal begrunnes med en kort tekst på inntil 1000 ord. Teksten må inneholde kandidatens navn og institusjonstilknytning, samt en begrunnelse for hvorfor kandidaten er aktuell for prisen. Fristen for nominering av kandidater er 7. september 2026.

Kunstig intelligens og opphavsrett

Utvalget om kunstig intelligens i høyere utdanning (Malthe-Sørenssen-utvalget) skal levere sin NOU i november i år. Forskerforbundet var nylig invitert til utvalget for å utdype ansattperspektivet ved innføring av KI-verktøy i høyere utdanning. Leder Steinar A. Sæther var særlig opptatt av opphavsrettslige utfordringer.

– Det må etableres løsninger som gjør det enkelt for ansatte å ta forbehold mot at eget vitenskapelig arbeid blir brukt til å trene språkmodeller, slo han fast. Sæther trakk fram at mye av bekymringen til de ansatte er knyttet til all usikkerheten.

– Det er rett og slett vanskelig for forskere og undervisere å forestille seg hvordan eget materiale kan bli brukt. Vi oppfordrer derfor utvalget til å sette ord på de opphavsrettslige utfordringene KI kan medføre, og slik avdekke hva som må tas tak i juridisk.

Krever arkivsatsing

I en felles uttalelse krever Forskerforbundet, Arkivarforeningen og Arkivforbundet en satsing på forskning i arkivene. Uttalelsen tar til orde for en nasjonal strategi og et definert forskningsoppdrag for arkivsektoren, tverrfaglige forskningsprogrammer for arkivfeltet, og en offensiv satsing på privatarkiv.

– Arkivene våre er avgjørende for demokratiet, for forskning og for rettssikkerhet, sier Forskerforbundets nestleder Hilde Gunn Slottemo. Det er et stort behov for forskningskompetanse i arkivene, og det trengs mer forskning på arkiv.

Arkivfeltet har gjennomgått store endringer det siste tiåret. Likevel mangler det en tydelig og langsiktig satsing på forskning.

**FORSKER
FORBUNDET**

Følg oss!

Facebook @forskerforbundet
Instagram @forskerforbund
Bluesky @forsker.bsky.social

Foto: iStock

Ta smarte grep etter ferien

Personforsikringene dine kan være et lurt sted å starte. Mange betaler mer enn nødvendig. Hos oss kan du få tilsvarende dekninger til medlemspris.

Vi hjelper deg gjerne med å finne ut hvilke forsikringer som er riktige for deg og din situasjon. Ring oss i dag! Det kan bli lønnsomme minutter.

Du finner oss her

FORSKER
FORBUNDET